

SELSKAPSKONTROLL AV
IVAR IKS

STAVANGER, SANDNES, HÅ, KLEPP, TIME, GJESDAL,
SOLA, RANDABERG, FINNØY, RENNESØY OG KVITSØY
MARS 2010

INNHold

Denne rapportens målgrupper er kontrollutvalget, andre folkevalgte, selskapet, eierrepresentanter og administrasjonen i eierkommunene. Rapporten er et offentlig dokument og skal være tilgjengelig også for media og andre interesserte. Behovene varierer, men her er en leserveiledning med to nivåer for hvor dypt rapporten kan behandles:

1. Innholdsfortegnelsen, sammendraget og høringsuttalelser
2. Hovedrapporten med innledning, fakta, vurderinger, samt vedlegg

Innhold	3
Sammendrag	4
Høringsuttalelser	7
1.1.1 Selskapets kommentar	7
1.1.2 Eiernes kommentar	7
Rapporten	9
1.2 Innledning	10
1.2.1 Bakgrunn, formål og problemstillinger	10
1.2.2 Kriterier og metode	10
1.3 Faktabeskrivelse.....	12
1.3.1 Selskapet.....	12
1.3.2 Eierkommunene	28
1.3.3 Status anbefalinger fra KS Eierforum	34
1.4 Vurderinger og anbefalinger.....	37
1.4.1 Vurderinger og anbefalinger som gjelder selskapet.....	37
1.4.2 Vurderinger og anbefalinger som gjelder eierkommunene	43
Vedlegg	46

SAMMENDRAG

IVAR er et interkommunalt selskap (IKS) og har som formål å anlegge og drive kommunaltekniske fellesanlegg for vann, avløp og renovasjon i eierkommunene. IVAR har 104 ansatte (ca 98,5 årsverk) og driftsinntektene i 2008 var på rundt 326 millioner kroner. Selskapet har hovedkontor i Stavanger kommune. Det er 11 deltakere (eierkommuner) i selskapet. Selskapet sammen med eierkommunene har det meste av den nødvendige infrastruktur på VAR-områdene.

Denne rapporten er utarbeidet som en selskapskontroll i medhold av kommunelovens § 77.5. Selskapskontrollen er gjennomført av på oppdrag fra kontrollutvalgene i alle eierkommunene. Metodisk er det benyttet intervjuer, dokumentgransking og analyser.

Nedenfor følger en oversikt over svar på de enkelte problemstillinger.

Er selskapets organisasjonsform hensiktsmessig i forhold til selskapets virksomhet?

Ja. IKS-formen kan anses godt tilpasset VAR-tjenester. Tjenestene utføres i egenregi for eierne og er bundet av selvkostregler hvor utbytte ikke er aktuelt. IKS'er er også pålagt å utarbeide budsjetter for flere år framover noe som kan gi større forutsigbarhet for kommunene. Det kan også tillegges at IVAR etter stengingen av Sele i all hovedsak ikke lenger tar imot næringsavfall. Selskapet er nå i større grad enn tidligere en utfører for eierkommunene.

Har kommunen etablert en eierstrategi for selskapet?

Eierkommunene har for IVAR utøvet eierstrategi. Dette gjelder på flere nivåer og i flere fora. Vår kontroll viser at de fleste kommunene har utarbeidet eiermeldinger og generelle eierstrategier. Hå, Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy har ikke gjort dette. Overfor eierne tilrår vi at det utarbeides felles dokumenterte eierstrategier for oppfølging av IVAR. Eierstrategien vil gi selskapet klare signaler om eiers overordnede mål, rammer og risiko som det kan orientere seg etter og som eieren har forpliktet seg til. Vi er kjent med at dette er blitt satt på dagsorden av den interkommunale eierskapsgruppa på Nord-Jæren, og viser for øvrig til ROVAR-prosessen som innebar drøftinger omkring strategisk utvikling av IVAR.

Utøver representantskapet sin myndighet i tråd med lover og regler, f.eks. IKS-loven, selskapsavtale og kommunens eget regelverk?

Ja. Representantskapet utøver sin myndighet i tråd med lover og regler. Men det var lav respons på vår henvendelse til eierrepresentantene. Kun 5 av 23 besvarte vårt utsendte skjema for egenerklæring. Dette kan gi grunn til å sette spørsmålstejn ved det samlede engasjement rundt eierskap i representantskapet.

Hvordan fungerer kommunens rapportering fra valgte representanter i selskapet (representantskapet) til kommunens egne politiske og administrative organer?

De fleste kommunene har lagt opp til en rapportering om sine selskaper i eiermøte. Eiermøter kan anses som en hensiktsmessig måte å rapportere om sine selskaper på. Men slike eiermøter har ikke nødvendigvis blitt avholdt hvert år. Dette skyldes nok at eiermøter er ganske nytt for kommunene og dermed under utvikling. Hå, Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy har ikke opplegg for gjennomføring av eiermøter.

Hvordan er eiernes oppfølging av selskapet lagt opp bl.a. i forhold til utvikling av selskapets tjenestespekter?

Eierkommunene har en utstrakt oppfølging av IVAR. Oppfølgingen skjer bl.a. ved økonomiplaner, eierstrategimøter og årlige kontaktmøter. Det er også et bredt samarbeid om oppgavene på VAR-områdene. IVAR driver bare med VAR-tjenester og har ikke gått inn på andre tjenesteområder.

Hvordan blir kostnadene fordelt mellom eierne/kundene?

Selskapet belaster eierkommunene VAR-kostnader iht. selskapsavtalen. Dårlig ledningsnett for vann og avløp i kommunene gir høyt variabelt forbruk. De kommuner som har dette vil få større kostnader. Kostnader for andre tjenester til kommunene faktureres for seg.

Har styret sørget for en forsvarlig forvaltning av selskapet?

Ja, med et unntak. Styret har sørget for en forsvarlig forvaltning av selskapet (eierinteressene) i tråd med lover og regler (dvs. IKS-loven og selskapsavtalen). Vi anser at selskapet driver økonomisk forsvarlig og har en rimelig effektiv drift. IVAR kommer godt ut av sin benchmarking med andre VAR-selskaper. Flere av IVAR-kommunene har lave VAR-gebyrer sammenlignet med andre kommuner.

Rutiner som gjelder endringer i selskapets aktiviteter og større investeringer anses tilfredsstillende. Selskapet har et utstrakt samarbeid med en lang rekke selskaper og andre typer organisasjoner for de aktiviteter hvor dette kan anses naturlig (dvs. VAR-tjenester). Selskapets oppfølging av lovregler om offentlige anskaffelser og offentlighet samt håndtering av etikk, arbeidsmiljø og miljøvern synes på et overordnet nivå også tilfredsstillende.

Selskapets aktiviteter blir rapportert i tråd med lover og regler. Vi har imidlertid bemerkninger til selskapets håndtering av selvkostfond herunder om skillet husholdningsavfall og næringsavfall. Disse forholdene skyldes føringer som ligger flere år tilbake i tid.

Selskapet har bokført store beløp på selvkostfond og har hatt dette i lang tid. Det kan stilles spørsmål om fondene er et uttrykk for at selskapet har krevd inn mer midler enn nødvendig. Ved utgangen av 2008 er det bokført 462 millioner kroner. Dette beløp må reduseres med ikke bokførte avskrivninger og næringsavfall som ikke er omfattet av

selvkostreglene. En stor del av renovasjonsfondet på 103 millioner kroner anses for å være næringsavfall. Selskapet må klargjøre hvor store selvkostfondene reelt sett er. Eierkommunene vil da kunne få kreditert midler.

Vi gir følgende anbefalinger:

- Eierkommunene bør utarbeide en felles eierstrategi for selskapet. For de kommuner som ikke har utarbeidet eierskapsmeldinger og generelle eierstrategier, anbefaler vi at dette arbeidet prioriteres. Dette gjelder kommunene Hå, Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy. De samme kommunene bør også på generell basis utvikle et system for oppfølging og en rutine for rapportering av sine selskaper.
- De kommuner som ikke har registrert sine styreverv på www.styrevervregister.no, bør prioritere å få utført denne registreringen. Dette gjelder kommunene Sandnes, Hå, Finnøy og Kvitsøy.
- Selskapet må ajourføre selvkostfondene og skille renovasjonsfondet i en selvkostdel (husholdningsavfall) og en næringsdel (næringsavfall).
- Selskapet bør tegne styreforsikring for det økonomiske ansvaret.
- Selskapet bør avvikle ordningen med lån til ansatte.

HØRINGSUTTALELSER

Selskapet og eiernes representanter skal ha anledning til å uttale seg til rapporten før den framlegges. Vi har mottatt følgende uttalelser fra styret og representantskapet. I tillegg har vi fått brev fra administrasjonen i kommunene Time og Klepp. Disse følger vedlagt.

1.1.1 SELSKAPETS KOMMENTAR

Protokoll fra styremøte 12.2.2010 viser følgende:

Styret tar rapporten til etterretning og vil gi følgende kommentarer til hvert punkt av de anbefalinger revisjonen gir nederst i rapportens side 3:¹

- Felles eierstrategi

Styret støtter anbefalingen i rapporten.

- Registrering av styreverv

Styret støtter anbefalingen i rapporten.

- Ajourføring av selvkostfond

Styret forstår kommentarene i rapporten, men ser samtidig at regnskapsmessig behandling av selvkostfond i forbindelse med fortjeneste fra mottak av næringsavfall er annerledes enn regnskapsmessig behandling av de øvrige selvkostfond. Styret ser også at det ikke nødvendigvis er helt klare juridiske oppfatninger av problemstillingen. Styret ber om at selskapets revisor (KPMG AS) engasjeres for å finne ut om – og eventuelt hvordan – en slik justering av selvkostfond kan gjennomføres.

- Styreforsikring

Styret ønsker å behandle dette i egen sak på neste ordinære styremøte.

- Lån til ansatte

Dette er en ordning som ble innført og godkjent av styret i IVAR IKS i 2002 (Sak S10/2002). Styret ønsker å behandle dette på ny i egen sak på neste ordinære styremøte.

1.1.2 EIERNES KOMMENTAR

Protokoll fra representantskapsmøte 19.2.2010 viser følgende:

Saken presenteres i skriv til representantskapet datert 12.02.2010.

---

¹ Sidenummerering er til høringsversjonen av rapporten. I denne endelige utgave er det side 6.

Saken ble diskutert i møtet.

Tone Tvedt Nybø fremmet forslag til annet vedtak, under punktet om lån til ansatte, slik:

Representantskapet kjenner til at dette er en ordning som er opprettet av styret i selskapet og anmoder styret om å behandle saken med den hensikt å avvikle ordningen.

Forslaget fikk 4 stemmer og falt.

Vedtak:

Representantskapet tar rapporten til etterretning og vil kommentere de 5 anbefalingene fra Rogaland Revisjon IKS slik:

- Felles eierstrategi

Representantskapet tar til orientering at ikke alle eierne av IVAR IKS har egen eierstrategi. Dersom det utarbeides en felles eierstrategi for IVAR IKS vil det være representantskapets oppgave å utøve denne eierstrategien. Representantskapet ser det som formålstjenlig at en slik eierstrategi utarbeides og at representantskapet involveres i dette arbeidet.

- Registrering av styreverv

Representantskapet støtter anbefalingen i rapporten.

- Ajourføring av selvkostfond

Representantskapet forstår kommentarene i rapporten, og ser viktigheten av en klargjøring av dette, men ser samtidig at regnskapsmessig behandling av selvkostfond i forbindelse med fortjeneste fra mottak av næringsavfall er annerledes enn regnskapsmessig behandling av de øvrige selvkostfond. Representantskapet ser også at det ikke nødvendigvis er helt klare juridiske oppfatninger av problemstillingen. Representantskapet ber om at selskapets revisor (KPMG AS) engasjeres for å finne ut om – og eventuelt hvordan – en slik justering av selvkostfond kan gjennomføres. En eventuell justering av selvkostfond skal i så fall gjennomføres senest innen avleggelse av årsregnskapet for 2010.

- Styreforsikring

Representantskapet stiller seg positive til at relevant styreforsikring opprettes.

- Lån til ansatte

Representantskapet kjenner til at dette er en ordning som er opprettet av styret i selskapet, og overlater derfor til styret å behandle denne saken.

RAPPORTEN

1.2 INNLEDNING

1.2.1 BAKGRUNN, FORMÅL OG PROBLEMSTILLINGER

I kommunelovens § 77.5 pålegges kommunene og fylkeskommunene å gjennomføre selskapskontroll av selskaper som er eid av kommuner og/eller fylkeskommuner. Formålet med selskapskontroller står i § 14 i kontrollutvalgsforskriften. Ifølge bestemmelsen skal kontrollutvalget påse at det gjennomføres kontroll med forvaltningen av eierinteressene i de selskaper som er omfattet av slik kontroll, herunder å kontrollere om den som utøver kommunens/fylkeskommunens eierinteresser i selskaper gjør dette i samsvar med kommunestyrets/fylkestingets vedtak og forutsetninger (eierskapskontroll). Selskapskontrollen kan iht. bestemmelsen også omfatte forvaltningsrevisjon.

Mandat til kontrollen av IVAR IKS ble behandlet og godkjent av de respektive kontrollutvalgene i eierkommunene i løpet av tidsrommet oktober til desember 2008. IVAR står for Interkommunalt vann-, avløps- og renovasjonsverk.

Formålet med selskapskontrollen av IVAR, er **både** en ordinær kontroll med forvaltningen og utøvelsen av eierinteressene i IVAR (eierskapskontroll) **og** en analyse av utvalgte forhold knyttet til selskapets drift og utvikling (forvaltningsrevisjon).

I tillegg til formålet, fremgår det også av kontrollutvalgets bestilling at følgende problemstillinger skal besvares:

- Hvordan er selskapet styrt og hvordan er eiernes oppfølging av selskapet lagt opp bl.a. i forhold til utvikling av selskapets tjenestespekter?
- Hvor kostnadseffektivt drives selskapet, f.eks. sett i forhold til lignende selskaper?
- Hvordan blir selvkostreglene for tjenestene på VAR-områdene ivaretatt av selskapet, og hvordan blir kostnadene fordelt mellom eierne/kundene?
- Hvordan følger selskapet opp lovregler om offentlige anskaffelser og offentlighet?
- Hvordan håndterer selskapet etikk, arbeidsmiljø og miljøvern?

1.2.2 KRITERIER OG METODE

Kriteriene er krav eller forventninger som brukes for å vurdere funnene i undersøkelsene. Kriteriene skal være begrunnet i, eller utledet av, autoritative kilder innenfor det reviderte området, f.eks. lovverk og politiske vedtak.

I denne selskapskontrollen er følgende kriteriegrunnlag anvendt:

- Lov om interkommunale selskaper
- Selskapsavtalen for IVAR IKS

- Vedtak og føringer o.l. gitt av kommunene om eierstrategi for selskapet
- Lovregler på VAR-områdene
- Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester
- Veileder om beregning av kommunale avfallsgebyr
- Anbefaling om eierskap, selskapsledelse og kontroll av kommunale selskaper

Metodisk er det benyttet intervjuer/møter og dokumentgranskning. En nærmere omtale av kriterier, metode og kildehenvisninger ligger i rapportens [vedlegg](#). Vår samlede vurdering er at metodebruk og kildetilfang har gitt et tilstrekkelig grunnlag til å besvare de problemstillinger kontrollutvalgene vedtok, som svar på kontrollens formål.

1.3 FAKTABESKRIVELSE

1.3.1 SELSKAPET

1.3.1.1 KORT OM IVAR

IVAR er et interkommunalt selskap og har som formål å anlegge og drive kommunaltekniske fellesanlegg for vann, avløp og renovasjon i eierkommunene. Selskapets visjon er å sikre regionen markedets mest konkurransedyktige vann-, avløps- og renovasjonstjenester.

Selskapet som ble etablert 1. oktober 1979², er underlagt lov om interkommunale selskaper fra 29. januar 1999. IVAR har 104 ansatte (ca 98,5 årsverk) pr. oktober 2009 og hovedkontoret ligger på Mariero i Stavanger. Selskapets bokførte egenkapital er ved utgangen av 2008 på 491 millioner kroner. Det er ikke beregnet noe markedsverdi av selskapet. Men siden IVAR er underlagt selvkostregler i størstedelen av virksomheten, så kan tradisjonelle verdsettelsesbegreper ikke uten videre benyttes. I sammenheng med ROVAR prosessen (se note 2) ble det estimert en gjenanskaffelsesverdi på selve anleggene tilsvarende 3,5 milliarder kroner.

Selskapet eies av kommunene Sandnes, Stavanger, Hå, Klepp, Time, Gjesdal, Sola, Randaberg, Finnøy, Rennesøy og Kvitsøy med et samlet innbyggertall på ca 280.000 pr. 1. januar 2009 (iht. SSB). Den enkelte kommunes eierandel i selskapet er den andel kommunens innbyggertall utgjør av samtlige kommuners innbyggertall. Dette tallet revideres hvert fjerde år.

1.3.1.2 SELSKAPETS ORGANISERING OG ORGANISASJONSFORM

Selskapets **organisering** er pr. dato slik:

---

² Det interkommunale samarbeidet på VAR-området ble innledet i 1952 av kommunene Stavanger, Hetland og Madla. I perioden 1962-1978 sluttet kommunene Klepp, Randaberg, Sandnes og Hå seg til samarbeidet. På bakgrunn av en utredning i 1977 ble Interkommunalt vann-, avløps- og renovasjonsverk - IVAR dannet 1. oktober 1979. Siden opprettelsen har flere kommuner kommet til.

Figur 1 IVAR Organisasjon - Ledelse og avdelinger - Kilde: IVAR sine nettsider

Selskapsform

IVAR er et interkommunalt selskap (IKS).³ Selskapstypen kan bare brukes i forhold hvor alle deltagere er kommuner.

Interkommunalt samarbeid og konkurranseutsetting

Selskapet kan få tildelt oppdrag fra eierkommunene uten at dette skal lyses ut iht. lovreglene om offentlige anskaffelser. Dette kalles såkalt egenregi og kan gjennomføres selv om selskapet er en egen juridisk enhet. Forutsetningen er at eierkommunene har avgjørende innflytelse over selskapet, og at selskapets omsetning i hovedsak skjer til disse kommunene. Det vises til Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) sin [pressemelding](#) om kommunal egenregi fra mars 2004 tatt med i vedlegg.

Markedssituasjon

Selskapet er en monopolleverandør (utfører for eierkommunene). Selskapet tar seg av anlegg og ledningsnett for vann og avløp fram til kommunenes egne anlegg. For renovasjon driver selskapet med mottak og viderehåndtering av avfall fra kommunenes innsamlingsordninger.⁴

IVAR har i tillegg drevet med konkurranseutsatt næringsvirksomhet gjennom mottak av næringsavfall til deponiet på Sele.⁵ Dette næringsavfallet har kun utgjort en mindre

³ Eierkommunene besluttet i 2002 å utrede muligheten for å etablere et nytt regionalt selskap for vann, avløp og deler av renovasjonen. Prosessen ble styrt utenfor IVAR sin organisasjon og målet var å skape en gevinst for både kunder og eiere. Dette skulle skje gjennom å slå sammen den likeartede virksomheten som eierkommunene hadde i egne kommunaltekniske etater og den felleseide delen av virksomheten som var i IVAR. IVAR ville da bli lagt ned og det ville bli etablert et nytt selskap (et aksjeselskap kalt ROVAR). Den endelige politiske saksbehandlingen i kommunene i 2006, medførte at det ikke ble noe av ROVAR.

⁴ Dette gjelder nå kun husholdningsavfall (etter at Sele ble stengt medio juli 2009). Husholdningsavfall gjelder alt avfall fra private husholdninger. Annet avfall er næringsavfall. Næringsavfall omfatter også avfall fra offentlige institusjoner som skoler, barnehager mv. Det vises til forurensningslovens § 27. IVAR kommer til å ta imot noe trevirke fra næringslivet. I sommer ble det etablert mottak og kverning av dette like ved komposteringsanlegget på Høgstad. (Vi vil i denne rapporten ikke komme inn på hvem og hvordan som håndterer næringsavfall i regionen. Det er der flere aktører. Sortering og gjenvinning er også aktuelt for næringsavfall.)

⁵ Sele ble åpnet i oktober 1982. Deponiet har tatt i mot både husholdnings- og næringsavfall, men det er hovedsaklig næringsavfall som har blitt levert i de siste årene (siden 2002).

andel av selskapets inntekter. I 2008 var driftsinntekter fra næringsavfall på 15 millioner kroner. Dette er 10,2 % av renovasjonsvirksomheten og 4,6 % av den totale virksomheten det året. Mottak av næringsavfall på Sele ble avsluttet 16.07.09 og IVAR har dermed ikke lenger næringsinntekter av betydning.

1.3.1.3 STYRETS FORVALTNING AV SELSKAPET

Strategi og målsettinger

Selskapet har styrende dokumenter i form av lovregler og selskapsavtale, budsjetter, økonomiplan samt strategiske avklaringer som foretas av styret. Selskapsavtalen er satt opp iht. IKS-lovens § 4. VAR-områdene er regulert av vann- og kloakkavgiftsloven og forurensningsloven samt tilhørende forskrifter.

Styrets oppgaver og ansvar er underlagt reglene i IKS-lovens, jf. lovens § 13. Dette vil være å påse at virksomheten drives i samsvar med selskapets formål, selskapsavtalen, selskapets årsbudsjett og andre vedtak og retningslinjer fastsatt av representantskapet, og å sørge for at bokføringen og formuesforvaltningen er gjenstand for betryggende kontroll. Dette fremkommer også av selskapsavtalens § 14, hvor det ellers er spesifisert nærmere en del forhold som hører inn under styret. Selskapets daglige drift ledes av administrerende direktør som har anvisningsrett innenfor rammen av vedtatte budsjetter.

Styret fokuserer på strategi og hva dette innebærer for nye investeringer og risiko med disse.⁶ Slike saker blir drøftet i møter, og hvor selve behandlingen/vedtak blir tatt i senere møter.

Spesielle krav mht styret

Selskapet har kjønnsrepresentasjon i styret slik som det kreves av IKS-lovens § 10. Det er syv medlemmer i styret hvorav tre er kvinner. Ingen av styremedlemmene (unntatt de ansattes representanter) har særskilte oppgaver for IVAR utover styrevervet. Vi får opplyst fra selskapet at det ikke er tegnet styreforsikring.

Styreinstruks

Styret i selskapet har i 2008 utarbeidet en styreinstruks.⁷ Dette er ikke et krav iht. IKS-loven, men det kan på generelt grunnlag anbefales å utarbeide en slik instruks. Regler for styrets ansvar og oppgaver, styrets saksbehandling og kontroll, styrets fullmakter, styrets erstatningsansvar samt daglig leders oppgaver og plikter overfor styret fremgår av selskapets styreinstruks. Ut fra instruksen skal styret årlig foreta en egenvurdering.

---

⁶ Det er behov for store investeringer i anlegg og ledningsnett i årene fremover. Behovet skyldes at det blir opp mot 100 tusen nye innbyggere i IVAR-kommunene i de neste 20 årene (iht. IVAR sin egen oversikt). Planlegging og gjennomføring tar tid. For å møte behovet må arbeidene startes opp mange år i forkant. Grunnlaget for store investeringer ligger i selskapets strategiplan. Denne videreføres i budsjett/økonomiplan.

⁷ Ifølge aksjelovens § 6-23 skal styret ved selskaper hvor de ansatte har representasjon i styret, fastsette en styreinstruks som gir nærmere regler om styrets arbeid og saksbehandling. Instruksen skal blant annet inneholde regler om hvilke saker som skal styrebehandles og daglig leders arbeidsoppgaver og plikter overfor styret. Instruksen skal for øvrig inneholde regler for innkalling og møtebehandling.

IVAR opplyser at slik egenvurdering enda ikke er foretatt. Det blir vist til at styreinstruksen er ganske ny.

Styrets opplegg for gjennomføring av eiermøter

Vi har sett på innkallinger til representantskapsmøter i perioden fra 2006 og til medio 2009. Det er avholdt syv ordinære møter⁸ og to ekstramøter. Innkallingene med saksliste blir sendt ut 4 uker før møtene. Sakspapirer blir sendt ut 1-2 uker før møtene., Tema for ekstramøtene var strategiarbeid for videreutvikling av IVAR (september 2006) og orientering om selskapet og satsningsområder for utvikling (februar 2008). I saker av regional strategisk betydning vil selskapet benytte ekstra eiermøter.

Videreutvikling av ledere og ISO sertifisering

IVAR holder på med et lederutviklingsprogram der man samarbeider med Arbeidsforskningsinstituttet (Afi). Målet er å sette fokus på lederutvikling og kontinuerlig forbedring i forhold til organisasjonsutvikling, herunder å forbedre selskapets varer og tjenester. Programmet kan ses i sammenheng med at IVAR våren 2009 ble ISO-sertifisert iht. ISO 9001 (kvalitetskontroll) og ISO 14001 (ytre miljø), samt en gjennomgang av personalpolitikken i selskapet. Sertifiseringen er utført av Nemko AS. Den er gyldig i tre år - fra april 2009 til april 2012. Nærmere informasjon om [ISO sertifisering](#) er tatt med i vedlegg.

1.3.1.4 SELSKAPETS REGNSKAP OG ØKONOMIRUTINER

Regnskapsregler

Interkommunale selskaper skal som utgangspunkt følge regnskapsloven, jf. lov om interkommunale selskaper § 27. Samme lov sier at det i selskapsavtalen kan bestemmes at selskapet i stedet skal avgi regnskap etter kommunale regnskapsprinsipper. Ifølge selskapsavtalen § 6-3 er det bestemt at regnskapet til IVAR skal føres etter **regnskapsloven**.⁹ Dette er gjort fra 2003. Vi har i vedlegg tatt med en grafisk oversikt over selskapets [årsregnskaper](#) for perioden 2006-2008. Det er der også tatt med en enkel analyse av nøkkeltall for virksomheten. Vi har videre sett kort på status for 2009.

Selvkostregler

Kommunene kan ikke ta fortjeneste ved omsetning av sine betalingstjenester (ei heller da for VAR-tjenestene). Dette fremkommer for VAR-tjenestene av selve lovverket. Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) sine retningslinjer¹⁰ setter opp en metode (modell) for hvordan kommuner skal beregne dekningen av kostnadene. Selve metoden kalles selvkostmetoden. KRD anser i utgangspunktet kommunalt heleide aksjesel-

⁸ Faste saker ved ordinære møter er budsjett/økonomiplan (høsten) og årsrapport/regnskap (våren).

⁹ Interkommunale selskapers mulighet til å føre etter regnskapsloven kom først ved lov om interkommunale selskaper (1999). Loven trådte i kraft fom år 2000. Tidligere måtte interkommunale selskaper føre sine regnskaper etter kommunale regnskapsprinsipper. IVAR sin selskapsavtale har fra år 2000 bestemt at regnskap skal føres regnskapsloven. IVAR har først fra 2003 ført etter regnskapsloven i sitt ordinære regnskap. I note til regnskapene er det imidlertid tatt med et såkalt proformaregnskap basert på bedriftsøkonomiske avskrivninger.

¹⁰ Det vises til KRD sine retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester KRD H-2140 fra januar 2003.

skaper og **interkommunale selskaper** til å være omfattet av selvkostprinsippet. IVAR praktiserer selvkostreglene når det gjelder omsetningen til eierkommunene.¹¹ Resultater for hhv. vann, avløp og renovasjon blir av selskapet årlig saldert mot respektive selvkostfond på områdene. Vi har i rapporten her gitt en del bemerkninger til det som gjelder selskapets håndtering av **selvkostfond**. For nærmere informasjon om [selvkostregler](#) generelt vises det til vedlegg.

Skatte- og avgiftsregler

IVAR som et interkommunalt selskap, er i utgangspunktet en skattepliktig virksomhet. Det vises til skattelovens § 2-2.1 bokstav g. Ifølge skattelovens § 2-32.1 gjelder skatteplikten ikke selskap som ikke har erverv til formål. IVAR driver etter selvkost for eierkommunene og er dermed **unntatt skattepliktig** for dette.¹² Selskapet går inn under merverdiavgiftslovens § 11.1 som en ordinær avgiftspliktig virksomhet. VAR-området har i alle år vært omfattet av de ordinære merverdiavgiftsreglene i loven.

Skille mellom husholdningsavfall og næringsavfall

Det kan tas fortjeneste for næringsavfall. Disse inntekter kan imidlertid ikke subsidiere husholdningsavfall da dette skal gå i selvkost, jf. forurensningslovens § 34. Husholdningsavfall gjelder som nevnt tidligere kun avfall fra private husholdninger. Det er dette avfallet som faktureres eierkommunene gjennom den ordinære kostnadsfordelingen (selskapsavtalens kapittel 2). Eierkommunene har i tillegg levert en del næringsavfall (avfall fra egne institusjoner mv) som er fakturert for seg.

Selskapet opplyser at de regnskapsmessig og skattemessig skiller avfallsområdet slik:

Både husholdningsavfall og næringsavfall behandles og faktureres i samme selskap (IVAR). Ved hvert årsoppgjør skilles næringsavfallet ut for å kunne dokumentere eget skatteregnskap og ligningspapirer for næringsinntekten. Selskapet har gjort dette siden 2005 og i samarbeid med sin eksterne revisor. Metoden har også vært diskutert i møte med likningskontoret.

INNkjøpsrutiner

Det er utarbeidet innkjøpsrutiner som gjelder krav om godkjenninger av kjøp gradert etter beløpsgrense. Hovedregelen er at seksjonsledere kan godkjenne kjøp opp til 30.000 kroner og avdelingsledere opp til 250.000 kroner, men hvor begge skal handle innenfor vedtatt budsjett. Selskapet forholder seg til lovregler om offentlige anskaffelser. Dette gjelder både de ordinære anskaffelsesreglene og innkjøpsreglene i forsyningssektorene.

¹¹ Næringsinntekter er naturlig nok ikke omfattet av selvkostreglene.

¹² Næringsinntekter er derimot skattepliktig. Som nevnt foran har ikke IVAR næringsinntekter av betydning etter at deponiet på Sele (næringsavfall) ble stengt 16.07.09. Selskapet har litt andre næringsinntekter (omfatter mest leieinntekter og utbytter fra selskaper).

BUDSJETTRUTINER

For budsjettrutiner kan vi vise til det nedenstående:

- IVAR sin prosedyre for budsjett/økonomiplan og informasjonen til kommunene
- Hvordan kostnader og inntekter kommer på rette tjenesteområde
- Dette gjelder naturlig nok **både** budsjett og regnskap

IVAR SIN PROSEDYRE FOR BUDSJETT/ØKONOMIPLAN OG INFORMASJONEN TIL KOMMUNENE

Avdelingene i IVAR får seg forelagt økonomiske rammer for det neste år (med utgangspunkt i selskapets økonomiplan).

Tabell 1 IVAR sin rutine i forbindelse med budsjett/økonomiplan (oversikt saksgangen)

• Det avholdes et styremøte hvor administrasjonen informerer om budsjettprosessen med spesiell vekt på målsettinger.   • Budsjetteringen foretas avdelingsvis.   • Avdelingene leverer fra seg sine budsjettforslag. Disse forslagene blir bearbeidet av økonomiavdelingen og daglig leder. Fordeling på hhv. vann, avløp og renovasjon   • Styre og representantskap behandler og godkjenner budsjett/økonomiplan.   • IVAR sender budsjett/økonomiplan til kommunene.   • IVAR sender brev til kommunene om vedtatte priser for vann, avløp og renovasjon for det neste år.¹³ Prisene fremkommer også av selskapets økonomiplan.

HVORDAN KOSTNADER OG INNTEKTER KOMMER PÅ RETTE TJENESTEOMRÅDE

Ifølge selskapsavtalen skal det føres regnskap for selskapets totale virksomhet og for det enkelte tjenesteområde. Ved IVAR sin kontering brukes flere begreper f.eks. konto, avdeling, bærer osv. Avdelingene og seksjonene gjenspeiler IVAR sitt organisasjonskart. Hver bærer tilhører en bestemt avdeling eller seksjon. Ved bruk av bærerne skiller IVAR mellom områdene vann, avløp, renovasjon og felles. Bærernummeret viser hvilket område bæreren tilhører. Alle kostnader som kan henføres direkte til et av VAR-områdene, blir belastet dette området direkte.

Felleskostnader/fellesinntekter (herunder også fellesprosjekter for vann og avløp)

Kostnader som ikke kan henføres direkte til et VAR-område blir ført som felleskostnader. Felleskostnader fordeles forholdsmessig ved årets slutt. Fordelingen skjer på grunnlag av registrert timeforbruk på VAR-områdene i løpet av året. Det samme gjelder for fellesinntekter, men de fleste inntekter går direkte på formålet. IVAR har stort sett bare store hovedledninger og legger derfor så godt som **aldri** vann og avløp i samme grøft. Fordeling av kostnader ved fellesprosjekter for vann og avløp er således lite aktuelt.

---

¹³ Prisene vil innarbeides i kommunenes driftsbudsjetter. Gjennom året kommer månedlige fakturaer fra IVAR.

 METODER FOR KOSTNADSFORDELING

IVAR fordeler kostnader til eierkommunene vha følgende metoder:

Tabell 2 IVAR metoder for kostnadsfordeling (VAR)

- **Vann:** Mengde iht. leverte m3 og et fastledd iht. antall innbyggere.
- **Avløp:** Mengde iht. mottatte m3 og et fastledd iht. antall innbyggere.
- **Renovasjon:** Mengde iht. mottatte tonn (fordelt på ulike fraksjoner som restavfall, våtorganisk avfall, papir/kartong, plast samt glass/metall) og et fastledd for farlig avfall (antall innbyggere).
- Kommunene vil i tillegg bli fakturert for **underskuddet ved gjenvinningsstasjonene**. Dette faktureres etter hvilke kommuners innbyggere som bruker stasjonene (basert på 3 årlige statistisk signifikante tellinger).

IVAR sin avregning til kommunene for **vann og avløp** foretas videre slik:

Tabell 3 IVAR metoder for kostnadsfordeling (VA avregning fast del og variabel del)

- 40 % av de totale kostnadene faktureres som fast del (fordelt etter innbyggertall)
- de resterende 60 % av de totale kostnadene faktureres basert på reelt vannforbruk og avløpsmengde (variabel del)

Denne prisstrukturen har vært behandlet flere ganger i IVAR. Siste gang i representantskapet var i 2000/2001¹⁴ med konklusjon 40 % fastledd. Siste gang i styret var i 2007 - også med konklusjon 40 % fastledd.¹⁵

 KPI OG KOSTNADSUTVIKLING DE 10 SISTE ÅR

Selskapet har et selvpålagt mål om at prisutviklingen på egne VAR-tjenester skal være **lavere** enn KPI (konsumprisindeksen). Det ble bemerket at en korrekt måling av dette over tid er mulig for vann og avløp, men vanskelig for renovasjon (mange ulike priser). Selskapet sier videre at målsettingen er under stadig diskusjon. Den ble tatt opp igjen i styreseminar i august 2009. Målsettingen om at prisutviklingen på egne VAR-tjenester skal være lavere enn KPI videreføres.¹⁶

Selskapet har utarbeidet en oversikt som viser samlet m3 pris for hhv. vann og avløp i hvert av de 10 siste år (årene 2000-2010). Oversikten viser at de samlede priser har gått opp og ned i perioden, men at de i 2009 (samt budsjett 2010) er noe **lavere** enn de var i

---

¹⁴ Det vises til sak R18/2000 med påfølgende sak R03/2001(om økonomiplan).

¹⁵ Det vises til sak S17/2007. I vedtaket fremgår det følgende: "Styret er opptatt av problemstillingen. Gjeldende prisstruktur for vann og avløp beholdes inntil videre slik den er i dag, dvs. at prisene baserer seg på et fastledd basert på 40 % av de totale kostnadene og et variabelt ledd basert på målte mengder".

¹⁶ Selskapet bemerket bl.a. følgende: Målsettingen er satt for langsiktig planlegging og økonomistyring, men resultatet kan avvike for det enkelte år. I et historisk perspektiv er målsettingen oppnådd. Selskapet har en særlig utfordring vedrørende avfallsbehandling. Lover, regler og politiske ambisjoner har endret seg og endres raskt, med påfølgende krav om strukturendringer og nye løsninger. I tillegg er det utfordrende med gjenvinnbare materialer som omsettes i et til tider svært ustabil og lite forutsigbart marked. Store pålagte strukturelle investeringer (avhengig av eier, finansierings- og driftsmodell) kan kortsiktig påvirke selskapets evne til å overholde målsettingen om en prisutvikling lavere enn KPI.

2000.¹⁷ Vi har selv utarbeidet en oversikt over IVAR sin prisutvikling sammenlignet KPI for årene 2004-2009 (tatt med i [vedlegg](#)). Vår oversikt viser samlet prisnedgang for både vann og avløp.

KOSTNADSUTVIKLING DE TRE SISTE ÅRENE (2006-2008)

Kostnadene fra IVAR - og fra de selskaper som kommunene har latt stå for innsamlingen av husholdningsavfall - utgjør en stor del av kommunenes gebyrgrunnlag for VAR-tjenestene.¹⁸ Kostnadene nedenfor er kommunenes kostnader fra IVAR gjennom den ordinære kostnadsfordelingen (selskapsavtalens kapittel 2). Kostnader for andre tjenester er ikke med (bilaterale avtaler, næringsavfall osv).

IVAR sine priser har gitt følgende kostnader for eierkommunene 2006-2008.

Tabell 4 Eierkommunenes VAR-kostnader fra IVAR i årene 2006-2008
Kilde: Tallene er innhentet fra IVAR september/oktober 2009

	2006	2007	2008	Økn 06-08
Stavanger	104 890 742	108 405 157	115 312 007	10 %
Sandnes	47 443 215	51 106 849	53 173 997	12 %
Sola	17 804 482	19 226 014	20 131 653	13 %
Hå	12 111 155	12 047 766	12 906 476	7 %
Klepp	11 978 050	12 307 261	12 885 591	8 %
Time	10 539 563	11 402 891	11 960 947	13 %
Gjesdal	6 409 018	6 742 543	6 608 411	3 %
Randaberg	6 854 144	7 649 467	8 687 997	27 %
Rennesøy	2 131 991	2 259 464	2 340 908	10 %
Finnøy	664 543	766 277	848 109	28 %
Kvitsøy	521 613	578 056	634 932	22 %
Totalt	221 348 516	232 491 745	245 491 028	11 %

Noen kommuner har hatt liten kostnadsøkning. Dette gjelder Gjesdal, Hå og Klepp. Noen kommuner har hatt stor kostnadsøkning. Dette gjelder Kvitsøy, Randaberg og Finnøy. De andre kommunene ligger omtrent på den samlede kostnadsøkningen for IVAR (11 %). Det vises til vedlegg med [spesifikasjonene](#) på hhv. vann, avløp og renovasjon.

¹⁷ Vann (pr m3): Totalprisen var 2,35 i 2000 og 2,20 i 2009. Avløp (m3): Totalprisen var 1,85 i 2000 og 1,73 i 2009. For 2010 er disse prisene satt til hhv. 2,23 og 1,80. Denne totalprisen er en beregnet pris av IVAR. Den tar samlet hensyn til både fast ledd (antall innbyggere) og variabelt ledd (mottatte/leverte mengder). Vi har ikke selv kontrollert prisberegningene, men utarbeidet en egen oversikt for årene 2004-2009 (tatt med i vedlegg).

¹⁸ VAR-gebyrene innenfor "IVAR-kommunene" varierer en god del. Dette skyldes forhold som hvor mye innbyggere gebyrene kan fordeles på, samt hvor mye egne anlegg og egne ansatte kommunene har. Kommunene vil også i noe ulik grad praktisere selvkostprinsippet - med unntak for renovasjon hvor selvkost er et absolutt lovkrav. I 2008 var belastningen fra IVAR på 35 % av de totale VAR-kostnader for Stavanger. En stor del av Stavanger sine kostnader er avskrivninger/renter på kommunaltekniske anlegg. For de kommuner som har relativt lite av dette, vil andelen fra IVAR være større.

LÅNEOPPTAK OG KOMMUNALE GARANTIER

Selskapet kan ta opp lån innenfor en ramme på 1,5 milliarder kroner, jf. selskapsavtalen § 15. Ved utgangen av 2008 har selskapet lån på 930 millioner kroner. Kommunene har garantert for disse låneopptakene iht. sine eierandeler. Selskapets vedtak om å oppta lån må godkjennes av departementet. Det vises til IKS-loven § 22.

DEPONERING AV AVFALL

Avfallsdeponering er regulert ved kapittel 9 om deponering av avfall i avfallsforskriften fra 2004. Avfallsforskriftens § 9-10 stiller krav om at ethvert deponi skal ha tilfredsstillende finansiell garanti eller tilsvarende sikkerhet for å sikre at forpliktelsene som følger av tillatelsen kan oppfylles. Det gjelder særlig forpliktelser til avslutnings- og etterdriftsarbeidet, da disse forpliktelsene oppstår på et tidspunkt hvor deponiet normalt har ingen eller svært begrensede driftsinntekter. Det vises generelt til SFT¹⁹ sin veileder fra 2006 om krav til finansiell garanti for avfallsdeponier.

IVAR har en avfallsplass (deponiet på Sele). Sele ble lagt ned 16.07.09.²⁰ Dette er i tråd med avfallsforskriftens § 9-16. Stengingen både reduserer inntektene og øker kostnadene for selskapet. Hensikten med å legge ned avfallsdeponier er å få til en reduksjon i klimautslippene.²¹ Nedleggelsen av deponiet på Sele har vært planlagt i lengre tid.

Iht. SFT sin veileder kan oppbygging av den finansielle garantien skje i form av fondsoppbygging i selskapet eller i de enkelte deltagerkommunene. For å imøtekomme kravene til finansiell garanti for avfallsdeponier opprettet IVAR i 2005 et deponifond (kalt "Fond for stenging og etterdrift av deponiet på Sele"). Det ble for året avsatt 10 millioner kroner. Vi tar nedenunder med status for selskapets deponifond for årene 2005-2008.

Tabell 5 IVAR Oversikt over deponifond 2005-2008 (tall i tusen kroner)

	2005	2006	2007	2008	Sum
Avsatt fond	10 000	5 000	3 000	3 000	21 000
Bruk av fond	0	378	2 112	10 045	12 535
Rest beholdning	10 000	14 622	15 510	8 465	

I mars 2009 avsatte selskapet 1,7 millioner kroner til deponifondet, slik at det ved stengingen totalt var avsatt 22,7 millioner kroner. Gjenstående beløp er da foreløpig 10,2 millioner kroner. Om dette er for mye eller for lite vil selskapets arbeid på deponiet frem mot nyttår kunne si noe mer om. Men det antydes av selskapet at fondsbehovet

¹⁹ SFT står for Statens Forurensningstilsyn.

²⁰ Gjenvinningsstasjonen på Sele fortsetter med avfallsmottak som før.

²¹ Det vil fremdeles være noen avfallsfraksjoner som tillates deponert. Dette er avfallstyper som det ikke er hensiktsmessig å håndtere på annen måte enn ved deponering. Deponiforbudet vil imidlertid føre til at det i fremtiden ikke er behov for så mange deponier. I Sør-Rogaland er det Svåheia avfallsplass i Eigersund som kan ta i mot avfall som er unntatt deponiforbudet.

kan være anslagsvis 3 millioner kroner større enn tidligere beregnet. Bruk av fondet i 2009 gjøres regnskapsmessig i forbindelse med årsoppgjøret for året.

Beregninger av fondsbehovet

IVAR fikk tidlig i 2003 utført en enkel studie av antatte kostnader mht. stengningen av avfallsdeponiet på Sele. Studien ble utført av Asplan Viak. Den viste avslutningskostnader på 15,0 millioner kroner og etterdriftskostnader på 9,9 millioner kroner, dvs. totalt 24,9 millioner kroner. I en utredning fra Norconsult i 2007 kom en frem til at det var behov for en avsetning på 13,7 millioner kroner til avslutning og 9,0 millioner kroner til etterdrift, totalt 22,7 mill. Dette har vært utgangspunktet for selskapets oppbygging av deponifond. Denne siste beregningen ble først godkjent i ledergruppen i IVAR, og i ettertid årlig godkjent av styret og revisor i forbindelse med avleggelse av årsoppgjøret (med noter). En revurdering/spesisering av Norconsult sitt arbeid ble gjennomført i slutten av 2007. Denne viser at det er behov for 16,2 millioner kroner til avslutning og 9,4 millioner kroner til etterdrift, totalt 25,6 millioner kroner. Dette er 2,9 millioner kroner mer enn det som til nå er avsatt. Beregningene her gjelder en etterdriftsperiode på 30 år.

Tillatelse fra fylkesmannen

IVAR har søkt om tillatelse til avslutning og etterdrift av Sele. Fylkesmannen har gitt slik tillatelse 11.02.09. Etterdriftstillatelsen har krav som gjelder slutttildekking av deponiet, kontroll av sigevatn, deponigass mv. Det er stilt krav om økonomisk garanti for en etterdriftsperiode på 30 år gjeldende fra stengingsdato (dvs. medio juli 2009).

BENCHMARKING

IVAR deltar i et samarbeid for benchmarking med tilsvarende selskaper. Selskapene har i fellesskap funnet en del sammenligningsvariable som skal følges opp over tid. Dette gjelder ikke renovasjon. Gruppen som jobber med sammenligning av renovasjonstjenester og renovasjonsfraksjoner har foreløpig ikke klart å finne relevante måter å benchmarke seg mot.

De sammenligningsvariable som det ses på for hhv. vann og avløp er:

Tabell 6 Sammenligningsvariable vann og avløp (IVAR og enkelte andre VA-selskaper)

- driftskostnader pr innbygger
- driftskostnader pr m3 mengde
- driftskostnader pr m3 behandling/rensing
- pris pr m3

IVAR kommer godt ut ved sammenligningen, men de andre selskapene er klart mindre enn IVAR.

ÅRENE FREMOVER (ÅRSBUDSJETT/ØKONOMIPLAN - HERUNDER OM UNDERSKUDD)

Selskapets budsjett for 2009 legger opp til et samlet underskudd på 25,6 millioner kroner i 2009. For årene 2010-2013 er det i økonomiplan 2009-2013 budsjettert med et samlet underskudd på 129 millioner kroner.²² Totalt gir dette et underskudd på snaut 155 millioner kroner for hele 5 års perioden. Fordelingen er 26 millioner kroner på vann, 58 millioner kroner på avløp og 70,6 millioner kroner på renovasjon. Underskuddene vil redusere selvkostfondene tilsvarende. I selskapets økonomiplan for 2009-2013 opplyses det at de budsjetterte underskuddene skyldes overskudd på VAR-områdene i perioden etter 2003. Disse overskuddene ble imidlertid nesten eliminert for vann og avløp i de to siste årene (2007 og 2008) og for renovasjon skyldes nesten hele overskuddet næringsavfall som ikke er omfattet av selvkostregler. Det vises til siste avsnitt i punkt 1.3.1.5 om IVAR sin håndtering av selvkostfond.

1.3.1.5 IVAR SIN HÅNDTERING AV SELVKOSTFOND

IVAR har **betydelige** selvkostfond og har hatt dette i mange år. Fondene var på 402 millioner kroner ved utgangen av 2002. Og det er bokført 462 millioner kroner pr 31.12.08. Fondsmidlene er plassert i selskapets anleggskapital.²³ Det meste gjelder vann som er på 337 millioner kroner. Avløp er på 22 millioner kroner. Renovasjonsfondet er på 103 millioner kroner. Dette fondet inneholder også oppsamlet overskudd på næringsavfall.

Selskapsavtalen § 16-1 gir selskapet mulighet til å bygge opp fond for gjennomføring av investeringer. Representantskapet vedtok i 1994 å sette opp vannprisene for å delfinansiere hovedutbyggingen av vannforsyningen til regionen. Dette er hovedårsaken til dagens store fondsavsetning for vann. Fondet var kun på 8 millioner kroner i 1993. En del av de store selvkostfondene skyldes ellers at ordinære avskrivninger før 2003 var lik avdrag lån.²⁴ Dette betydde at egenkapitalandelen ved investeringer ikke fikk ordinære avskrivninger. Over mange år vil de manglende avskrivninger kunne utgjøre en god del. For perioden 1998-2002 utgjør f.eks. mindreamskrivningen 37,5 millioner kroner.²⁵ I tillegg kommer renter. Selskapet påpeker at det er uklart hvor mye de manglende avskrivningene i dag utgjør (ettersom avskrivningene nok ikke alltid har blitt ført helt slik som anført i årsregnskapene 1998-2002). Selskapet påpeker videre at KRD i 2003 ga ut nye retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstje-

---

²² Det bemerkes at dette vil kunne bli endret ved den årlige budsjettbehandlingen - neste gang for 2010-2014.

²³ Kommunene fører sine regnskaper etter anordningsprinsippet. Regnskaper etter dette prinsippet viser årets endring i arbeidskapitalen. For kommunene vil det være en viss sammenheng mellom selvkostmidler plassert i arbeidskapitalen (likvide midler mv) og selvkostfond i egenkapitalen. IVAR fører sine regnskaper etter regnskapsloven. Regnskaper som føres etter regnskapsloven viser årets endring i egenkapitalen. Her vil det ikke nødvendigvis være noen særlig sammenheng mellom selvkostmidler plassert i arbeidskapitalen (likvide midler mv) og selvkostfond i egenkapitalen. Arbeidskapitalen i IVAR er i 2008 negativ med 9 millioner kroner. Tilgjengelige selvkostmidler for IVAR ligger i anleggsmidler minus langsiktig gjeld. Dette utgjør 500 millioner kroner.

²⁴ Informasjonen om avdrag som avskrivninger fremkommer av siste setning i note 1 til årsregnskapet for 2002.

²⁵ Dette beløpet fremkommer ved å ta ordinære avskrivninger satt opp i selskapets note om proformaregnskap basert på bedriftsøkonomiske avskrivninger minus avskrivninger (avdrag) ført i selskapets ordinære regnskap. Ordinære avskrivninger må for øvrig etter kommunale regnskapsprinsipper føres i null totalt sett (det er avdrag som belaster driftsresultatet her).

nester, og som de har fulgt. Vi har i [vedlegg](#) om kommunenes beregninger av kapitalkostnader ved vann og avløp tatt med en historisk oversikt over hvordan kommunene (og dermed også deres heleide selskaper) skulle foreta beregning av kapitalkostnader iht. sentrale veiledere og retningslinjer for selvkost (gjelder spesielt for beregningen av vann- og avløpsgebyrer, men det kan anses veiledende for renovasjon).

Det kan ikke leses ut av selskapets regnskap hvor mye av fondet for renovasjon som kun gjelder selvkostdelen (husholdningsavfall). Selskapet har heller ikke noen oversikt over hvor mye av renovasjonsfondet som kun gjelder selvkostdelen (husholdningsavfall). Det anses vanskelig å finne ut av dette nå da husholdningsavfall og næringsavfall ikke ble regnskapsmessig skilt før i 2005.

Et av hovedprinsippene i KRD sine retningslinjer er at selvkost skal utliknes på året ev. over en periode på 3-5 år. IVAR har årlig saldering mot selvkostfond. For 2009 legger selskapet opp til at selvkostfondene opptjent i perioden 2003-2008 blir utlignet. Selskapet har følgende akkumulerte selvkostfond (overskudd) i perioden 2003-2008: Vann er på 3,7 millioner kroner, Avløp er på 9,3 millioner kroner og Renovasjon er på 47,3 millioner kroner. Selskapet sier videre at hvor mye av de 47,3 millioner kronene som eksakt kommer fra næringsavfall foreløpig er **uavklart**. IVAR opplyser imidlertid at det aller meste av renovasjon er næringsavfall.. Renovasjonsresultatet som gjelder næringsavfall tilfaller selskapet og dermed eierne.

1.3.1.6 BESKRIVELSE AV DIVERSE KONTROLLERTE FORHOLD

Dette gjelder forhold som selskapets praktisering av lovregler om offentlige anskaffelser og offentlighet, samt selskapets håndtering av etikk, arbeidsmiljø og miljøvern. I tillegg gjelder det forhold som selskapets rutiner for vurdering og godkjenning av endringer i selskapets aktiviteter - samt rutiner for vurdering og godkjenning av større investeringer og deltagelse i andre selskaper/samarbeidspartnere. Det er til slutt tatt med litt om selskapets antall årsverk og lønnsnivå mv.

Selskapets praktisering av lovregler om offentlige anskaffelser

IVAR er underlagt lovregler om offentlige anskaffelser. Det vises til lovens § 2 og tilhørende forskrifter. Selskapets rutiner er at alle innkjøp av konsulent, rådgivnings- og entreprenørtjenester blir foretatt etter forutgående konkurranse, enten som åpent eller lukket anbud/tilbud. For vann- og avløpsområdet benyttes hovedsakelig forskriften om innkjøpsregler i forsyningssektorene (**forsyningsforskriften**), mens forskriften om offentlige anskaffelser (**den ordinære forskriften**) benyttes mest for renovasjonsområdet. Selskapet har utarbeidet prosedyre for innkjøp hvor bl.a. lovregler om offentlige anskaffelser er omtalt.

Ved søk på KOFA (Klagenemnda for offentlige anskaffelser) sine nettsider finner vi at IVAR ikke er nevnt i de tre siste årene. Selskapet ble imidlertid påklaget i 2004 og saken ble avgjort 24. januar 2005 i sak 2004/256. Klager fikk medhold, men ikke for alt.

For noe nærmere informasjon om KOFA saken vises det til note nedenunder.²⁶ Ved søk på Doffin (Database for offentlige innkjøp) finner vi for IVAR 4 nåværende anbud og 117 tidligere anbud kunngjort fra selskapet (siden mai 2003).

Selskapets praktisering av lovregler om offentlighet

Selskapet er underlagt lovregler om offentlighet. Det vises til lovens § 2. Selskapet har ikke utarbeidet prosedyre for offentlighet, men opplyser at de har følgende rutiner på området (listen er ikke uttømmende):

- All inn- og utgående post registreres på postliste. Postliste kan utleveres på forespørsel.
- Alle styremøter er åpne (unntak: eventuelle saker unntatt offentlighet (B-saker))
- Alle styresaker og protokoller er åpne og utleveres på forespørsel
- Alle avtaler som ikke er av forretningsmessig eller personalmessig art er offentlig arkivert og kan utleveres på forespørsel
- Selskapet har egne web-sider med informasjon om organisasjon, prosjekter, årsrapporter, kontaktpersoner, osv.

Selskapets håndtering av etikk, arbeidsmiljø og miljøvern

Selskapet har i oktober/november 2007 utarbeidet etiske retningslinjer. Retningslinjene inneholder nærmere beskrivelser og regler om følgende:

- Redelighet og lojalitet
- Fortrolige opplysninger
- Taushetsplikt (også etter at en har sluttet)
- Informasjon (bl.a. i forhold til media)
- Personlige fordeler (generelt, gaver, rabatter og salgsvirksomhet)
- Representasjon
- Interessekonflikt
- Behandling og utlån av utstyr
- Retningslinjer for bruk av E-post og internett

Retningslinjene står i selskapets personalhåndbok.

I forbindelse med selskapets **ISO sertifisering** har det blitt utarbeidet en **kvalitets-håndbok**.

- Håndboken tar for seg **kvalitetsstyring og miljøstyring** samlet. Den er oppdelt i to nivåer.

---

²⁶ **KOFA sak 2004/256:** IVAR har brutt kravet til forutberegnelighet og etterprøvnbarhet i lovens § 5 ved å benytte et større spillerom for konkurranse med forhandling enn det som følger av forskriftens krav. IVAR har brutt anskaffelsesforskriftens § 17-2 ved å innlemme ulike kvalifikasjonskrav etter § 12-5 som tildelingskriterier i konkurransegrunnlaget. For andre klagepunkter ble klagen ikke ført frem eller klagen avvist som uhensiktsmessig for nemndas behandlingsmåte med henvisning til klageforskriftens § 9.

- Nivå 1 består av overordnet dokumentasjon som er gjeldende for hele organisasjonen.

Nivå 2 består av en rekke aktivitetsstyrende håndbøker.

- Håndboken har bl.a. beskrivelser om system for kvalitets- og miljøstyring (herunder realisering av produkt), målsettinger (visjon, strategi, verdier mv), planer og rapporter, organisasjon, lovverk og tilsynsmyndigheter, informasjon, avtaler, risikoanalyser, prosedyrer, kompetanse/opplæring, verneorganisasjon, vernerunde (HMS)/kartlegging, psykososialt arbeidsmiljø og ytre miljø.
- Det er også laget prosedyrer for varsling av kritikkverdige forhold på arbeidsplassen samt håndtering av mobbing/trakassering og konflikter.

En del av selskapets prosedyre for innkjøp tar for seg miljøhensyn. Innkjøpsansvarlig kan velge et mer miljøvennlig produkt innenfor en del produkttyper selv om dette er inntil 10 % dyrere enn alternative produkter. Forutsetningen er at produktet er tilfredsstillende når det gjelder kvalitetsmessige, bruksmessige og helsemessige egenskaper.

Selskapet foretar jevnlig arbeidsmiljøundersøkelser. Vi har sett på den siste utført av Medco Bedriftshelsetjeneste i oktober 2008. Dette gjelder en kartlegging av det fysiske og psykiske arbeidsmiljøet. Det ble også foretatt inspeksjoner på en del anlegg mht. håndteringen av ulike typer avfall. Hovedinntrykket bedriftshelsetjenesten satt igjen med var svært godt. Selv om bedriftshelsetjenesten kom med en del anbefalinger når det gjaldt håndteringen av avfall, mente de at det var gode prosedyrer her. Det ble til slutt nevnt at det var en aktiv HMS-avdeling som har et godt forhold til vernetjenesten - og som dermed bidrar til å fokusere på et godt og inkluderende arbeidsliv.

Selskapet har en langsiktig målsetting om at sykefraværet skal være under 5 %. I de tre siste årene (2006-2008) har sykefraværet vært på hhv. 5,3 %, 2,9 % og 4,1 %.

Endringer i selskapets tjenestetilbud eller større investeringer

Før selskapet går inn på nye områder (eventuelt større endringer i eksisterende) eller igangsetter større investeringer, vil de vurdere den risiko som dette medfører.

I selskapsavtalens § 3-2 står det at selskapet kan påta seg andre arbeidsoppgaver eierne og selskapet måtte bli enige om. Disse oppgaver må imidlertid være innenfor det som er selskapets formål, jf. selskapsavtalens § 3-1. For tiden er selskapet kun involvert i aktiviteter som har å gjøre med VAR-sektoren.

Ved VAR-anlegg kan det oppnås store besparelser dersom investeringer utsettes, endres eller reduseres. IVAR fokuserer derfor på å tenke nytt og kreativt for om mulig å utsette/endre/redusere investeringene. De større prosjektene vil bli gjennomført trinnvis. På denne måten kan ny teknologi lettere medføre at senere byggetrinn vil bli billigere og/eller bedre.

Når det gjelder større investeringer vil disse initieres ved:

- selskapsavtalen
- gjennomgående avtaler med kommunene
- gjeldende lovverk
- offentlige myndigheters krav og pålegg
- ønsker fra eierkommunene
- kost/nytte betraktninger for optimalisering av anlegg

Aktuelle prosjekter innarbeides i plandokumenter som f.eks. hovedplan vann. Videre tas prosjektene inn i styrende dokumenter som f.eks. økonomiplanen. Økonomiplanen rulleres hvert år. Plandokumenter sendes på høring i eierkommunene.

Det utarbeides skisseprosjekter og forprosjekter for å gi et bedre grunnlag for endelig budsjettering før investeringsprosjektene innarbeides i økonomiplanen og årsbudsjettet. Underveis er det vanlig med kontakt med eierkommunenes tekniske administrasjoner, for bl.a. å avklare tekniske belastninger, vannbehov, utbygging av industri/boliger mv. Styret orienteres minst kvartalsvis om fremdrift i forhold til budsjett på alle større prosjekter.

Samarbeidsavtaler og eierskap i andre selskaper

I selskapsavtalens § 3-3 står det at selskapet kan inngå samarbeidsavtaler med kommuner og andre selskaper og virksomheter. I selskapsavtalens § 3-4 står det at selskapet kan delta på eiersiden i andre selskaper. IVAR har et utstrakt samarbeid med en lang rekke selskaper og andre typer organisasjoner for de aktiviteter hvor dette vil være naturlig. For de selskaper hvor IVAR også har eierinteresser, gjelder dette for det meste aksjeselskaper og hvor selve risikoen da egentlig ligger i aksjekapitalen. På den måten er risikoen redusert.

Selskapet har en stor og beløpsmessig betydelig eierandel i kommandittselskapet Forus Energigjenvinning KS. Selskapslovens § 1-1.5 **avskjærer** kommuner, fylkeskommuner og **interkommunale selskaper** fra å delta i ansvarlig selskap eller kommandittselskap.

IVAR har i denne anledning gitt oss følgende informasjon:

”Bakteppet for etableringen av forbrenningsanlegget var bl.a. at deponiet på Sele fyltes opp raskt. Det var derfor utredet en rekke muligheter for etablering av nytt deponi. Når dette skulle realiseres oppsto det problemer i og med at ingen kommuner ønsket et deponi innenfor sine grenser. I tillegg kom nye krav fra staten som gjorde nye deponier uforholdsmessig dyre å bygge. Det ble derfor satt i gang prosjektering av forbrenningsanlegg og etter hvert ble det beste alternativet å bygge et anlegg sammen med ENERGOS.

Forhandlingene startet og ENERGOS sto på at eneste aktuelle selskapsform var KS. Fra forarbeidene til IKS loven hadde IVAR en klar oppfatning om at det ikke var mulig å være en del av et KS dersom en derav måtte akseptere et ubegrenset ansvar. Dette ville være en begrunnelse som ville gjort seg gjeldende for deltakelse i KS som komplemen-

tar. For deltakelse som kommandittist tolket en det den gang slik at disse hensyn ikke ville gjøre seg gjeldende. Kommandittisten har pr. definisjon bare et begrenset ansvar for selskapets forpliktelser. De hensyn som syntes å være enerådende som begrunnelse for forbudet i selskapslovens 1-1.5. gjorde seg således ikke gjeldende i forhold til deltakelse som kommandittist. Lyse Gass AS (nå Lyse Neo AS) etablerte derfor selskapet Forus Energigjenvinning AS (100 % eiet av Lyse Gass AS) som komplementaren i selskapet.”

Antall årsverk og lønnsnivå mv

Antall årsverk (fast ansatte) har i perioden 2006-2008 økt fra 77 til 96 (tallet er ca 98,5 årsverk pr oktober 2009). I tillegg kommer 7 lærlinger og ekstrahjelp på gjenvinningsstasjonene (rundt 30 personer totalt). Tallene for 2006-2008 er gjennomsnittlig antall årsverk for året. Med utgangspunkt i antall årsverk i selskapet i 2008 og beregnede²⁷ lønnskostnader, er den ordinære gjennomsnittslønnen i selskapet det året på ca 480.000 kroner for fast ansatte. Lønn til administrerende direktør fremgår av årsregnskapet og er i 2008 på 1,1 millioner kroner. Godtgjørelse til representantskap og styre var samme år samlet på 411 tusen kroner.

Fra selskapet har vi fått en oversikt over lønnsrammer på de enkelte ledernivåer og stillingsgrupper. Lønnsnivået ut fra oversikten er fra omkring 350.000 og til noe over 700.000 kroner. IVAR opplyser ellers at det forekommer til dels sterkt varierende lønnsnivå bakgrunn på utdanning, kompetanse og fartstid blant de ansatte innen de ulike gruppene. Det kan også nevnes gjennomsnittsalderen for de ansatte er på over 50 år. Selskapet er med i arbeidsgiverorganisasjonen KS Bedrift.

Selskapet opplyser at økt bemanning følger av at aktiviteten har økt mye som følge av nye tiltak og investeringer med tilhørende drift.

Selskapet nevner følgende forhold:

- Åpning av Grødalaland renseanlegg
- Økt tjenestetilbud via bilaterale avtaler med enkeltkommuner (faktureres direkte, ikke i felles-selvkost)
- Overtatt VAR-drift i Rennesøy og Kvitsøy (faktureres direkte, ikke i felles-selvkost)
- Etablering av mottak for kverning av trevirke
- Utvidede åpningstider og aktivitet på Forus gjenvinningsstasjon
- Åpning av Byttebu på Forus gjenvinningsstasjon
- Økt fokus på forebyggende vedlikehold

---

²⁷ Lønnskostnadene og honorarene i årsregnskapet (note 2) tar med alle personer som har arbeidet for selskapet i det aktuelle året. Dette gjelder da også ekstrahjelp mv. I tillegg er det med overtid og lønn/honorarer til ledelse mv (representantskap, styre og adm. direktør). Selskapet har gitt oss et anslag på hvor mye alt dette utgjør. Disse lønnskostnadene og honorarene er dermed ikke med i beregningen av gjennomsnittslønnen. Det er heller ikke andre personalkostnader, folketrygdavgift og pensjonskostnader.

Selskapet har **lån til ansatte**. Totalt er det ved utgangen av 2008 lånt ut 2,8 millioner kroner til 36 ansatte. Lånene løper med en rente som tilsvarer IVAR sin innlånsrente, men ikke under statens normrente for beskatning. Selskapet opplyser at dette er en gammel ordning - hvor en fast ansatt med sikkerhet i ansettelsesforholdet kan låne opp til 200.000 kroner med en løpetid på inntil 10 år. Ordningen gjelder også nyansatte.

1.3.2 EIERKOMMUNENE

Denne rapporten omtaler IVAR spesielt. Men det som er tatt med nedenfor i punkt 1.3.2.2 om eierskapsmeldinger, eiermøter og generelle eierstrategier gjelder naturlig nok også for IVAR. Eierskapsmeldinger og eiermøter vil eksempelvis ta for seg alle selskaper av betydning.

Det er særlig gjennom sin representasjon i styret og representantskapet, at eierkommunene vil kunne utøve sin **eierstrategi** (ved å påvirke selskapets mål, økonomi og beslutninger). Eksempelvis gjennom styrets utarbeidelse av forslag til budsjett og økonomiplan - og ved representantskapets behandling og vedtak av dette.

1.3.2.1 GENERELT OM KOMMUNERS EIERSTRATEGI ²⁸

Enhver eier bør ha et klart formål med å investere i eller etablere et selskap. Selskapets formål og forretningsidé, strategi, utvikling og fremtid bør være gjennomtenkt. Når dette er klart, bør fokus settes på valg av styre, og dermed den kompetansen det er behov for. Styret kan sammensettes av folkevalgte og ikke-folkevalgte (folk med spesiell kompetanse). Når styrets sammensetning er klar, må eieren definere sine forventninger til styret gjennom informasjon, samspill og rådgivning. Når selskapets organisering, formål og retningslinjer til slutt foreligger, bør den bevisste eier opprette en distanse til ledelsen, styret og den daglige driften av virksomheten. Som eier har kommunen ikke noe formelt ansvar for virksomheten. Det er det styret og daglig leder som har. Kommunen bør derimot være generelt oppdatert om virksomheten.

1.3.2.2 EIERSKAPSMELDINGER, EIERMØTER OG GENERELLE EIERSTRATEGIER

Kommunene har på forskjellig vis og i varierende detaljeringsgrad utarbeidet eierskapsmeldinger, rutiner for eiermøter, generelle eierstrategier - herunder system for oppfølging og rutine for rapportering - for sine selskaper. Dette gjelder 7 av kommunene. De resterende 4 kommunene har ikke utarbeidet eierskapsmeldinger mv. Det vises til de to tabellene som følger for en nærmere oversikt over hvor kommunene står pr. dato. Eierskapsmeldinger har fulgt to forskjellige maler. En for kommunene på

---

²⁸ Det vises til Vibeke Resch-Knudsen (seniorrådgiver/advokat i KS) sin artikkel i kommunerevisoren nr. 1/06 om Samfunnsansvarlig forretningsdrift - kommuner som aktive eiere - om roller og ansvar i kommunalt eide selskaper. Vi kan også vise til Maya T Berli (ordfører i Vegårshei kommune) sin artikkel i kommunerevisoren nr 5/09 om Eierstrategi i norske kommuner. KS står for Kommunenes Sentralforbund. KS er interesse- og arbeidsgiverorganisasjon for alle norske kommuner.

Nord-Jæren (Stavanger, Sandnes, Sola og Randaberg) og en for kommunene på sentrale Jæren (Time, Klepp og Gjesdal).

Eierskapsmeldinger og eiermøter

Tabell 7 Hovedlinjer kommunenes eierskapsmeldinger og eiermøter
(Kilde: Eierkommunene pr oktober 2009)

Kommune	Generell eiermelding	beskrivelse av selskapstyper	beskrivelse av sine selskaper	generelle eierstrategier	Årlig eiermøte pr selskap	eiermøte behandles	fokus på selskaper ved eiermøte
Stavanger	ja	ja	ja	ja	ja	komm.utv.	resultater og strategier
Sandnes	ja	ja	ja	ja	ja	bystyret	resultater og strategier
Sola	ja	ja	ja	ja	ja	kstyret	resultater og strategier
Hå	nei	-	-	-	nei	-	-
Klepp	ja	ja	nei	ja	ja	kstyret	resultater og strategier
Time	ja	ja	nei	ja	ja	kstyret	resultater og strategier
Gjesdal	ja	ja	nei	ja	ja	kstyret	resultater og strategier
Randaberg	ja	ja	ja	ja	ja	kstyret	resultater og strategier
Rennesøy	nei	-	-	-	nei	-	-
Finnøy	nei	-	-	-	nei	-	-
Kvitsøy	nei	-	-	-	nei	-	-

Kommentarer til tabellen:

- Kommunene har satt opp eierskapsmeldingene i noe forskjellig omfang. Men det er svært mye likt (to maler er i bruk).
- Beskrivelse av selskapstyper gjelder generelle beskrivelser av AS, IKS med flere selskapsformer - herunder om formålet med selskapstypene dvs. motiver og mål med kommunens selskaper som forretningsmessige, samfunnsmessige, politiske og/eller blandede formål.
- Generelle eierstrategier er nærmere omtalt i neste tabell (tabell 8).
- Det legges opp til eiermøter en gang i året - og hvor kommunens vesentlige selskaper blir behandlet samlet. I eiermøtene gis det en orientering om selskapenes drift og status med nøkkeltall samt om selskapenes utvikling, utsikter og kommunens risiko - og om kommunen skal endre noe. Det bemerkes at kommunenes opplegg for eiermøter er nytt og under utvikling.
- Kommunene vil ellers kunne behandle sine vesentlige selskaper som en del av økonomiplanen. De vil dessuten behandle saker om selskaper i den grad disse blir forelagt dem - dette gjelder f.eks. årsberetninger/årsregnskaper og kommunale garantier. Dette punktet er særlig aktuelt for de kommuner som enda ikke har utarbeidet eierskapsmelding og eierstrategier.
- Stavanger kommune legger opp til et noe annet system enn de andre kommunene som har utarbeidet eierskapsmelding. Eiermøter gjelder her for rådmannen sin rapportering (ved egen eierskapsgruppe) til kommunalutvalget (som kommunens utvalg for eierstrategier).
- Rådmannen rapporterer og legger fram eierskapsaker for kommunalutvalget og i nødvendig utstrekning bystyret.

- Kommunen vurderer årlige kontaktmøter for sine vesentlige selskaper. Her har kommunalutvalget innkalt enkelte selskaper samlet (alle IKS er).
- Disse selskaperens årsberetninger og årsregnskaper følges opp systematisk ved årlig politisk behandling.
- Den politiske behandlingen av årsberetninger og årsregnskaper følges opp administrativt både for å avklare kommunens eierstrategi, og etter hvert sikre at selskapene utvikler seg slik eierstrategien tilsier.

Generelle eierstrategier

Tabell 8 Oversikt over kommunenes generelle eierstrategier (Kilde: Eierkommunene pr oktober 2009)

Kommune	Generelle eierstrategier	krav til styrerep.	krav til styrets arb.	mål- og resultatkrav	system for oppfølging	rutine for rapportering	vurdering av nye eierskap	vurdering av forts. eierskap	regler for eierstyringen
Stavanger	ja	ja	ja	ja	ja	pr. selskap	ja	ja	ja
Sandnes	ja	ja	ja	ja	ja	årlig	ja	ja	ja
Sola	ja	ja	ja	ja	ja	årlig	ja	ja	ja
Hå	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Klepp	ja	ja	ja	ja	ja	årlig	ja	ja	ja
Time	ja	ja	ja	ja	ja	årlig	ja	ja	ja
Gjesdal	ja	ja	ja	ja	ja	årlig	ja	ja	ja
Randaberg	ja	ja	ja	ja	ja	årlig	ja	ja	ja
Rennesøy	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Finnøy	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kvitsøy	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kommentarer til tabellen:

- Generelle eierstrategier omfatter i utgangspunktet alle selskaper som kommunene måtte være eiere av. Men i praksis vil disse strategier mest gjelde vesentlige selskaper for den enkelte kommune.
- I de generelle eierstrategier vil kommunene ha utarbeidet nærmere bestemmelser om hvem som kan sitte i styrende organer for selskaper (selskaperens styrer), krav til styrets arbeid, generelle mål- og resultatkrav til kommunens selskaper, vurdering av om kommunen skal gå inn som eier i andre selskaper eller selge seg ut av selskaper. System for oppfølging kan ses på som arkiv for oppfølging. Rutine for rapportering gjelder eiermøter.
- Regler for eierstyringen gjelder hvordan arbeidsfordelingen mellom eierorganer (som generalforsamlingen/representantskap mv.) og kommunens administrasjon (som rådmannen mv.) skal legges opp. Dette omfatter også hvordan de politisk valgte representantene i eierorganet skaffer råd og avklaring i forkant av generalforsamlinger, representantskapsmøter og ev. andre eierorgan.
- Rapportering skjer fra kommunens representanter i eierorganet til de politiske organer (som kommunestyret eller andre), men kommunens administrasjon står for det administrative arbeidet i denne forbindelse.
- Rapportering skjer samlet for kommunens selskaper (ved eiermøter).

- Stavanger foretar rapportering pr selskap ved årlige kontaktmøter. (Eventuelt samlet pr selskapstype.) Rådmannen anser kontaktmøtene som et verdifullt bidrag til den administrative oppfølging av eierskapet.

1.3.2.3 EIERKOMMUNENES MÅLSETTING MED IVAR

Formålet med selskapet fremkommer av selskapsavtalens punkt 3.1.

Selskapets formål er å:

- levere drikkevann til eierkommunene
- motta og behandle avløpsvann fra eierkommunene
- motta og behandle avfall fra eierkommunene

Kommunenes mål med IVAR er med dette følgende:

- selskapet skal for eierne og samfunnet sørge for en sikker og rasjonell vannforsyning og vannbehandling
mottak og behandling av avløpsmengder
mottak og viderehåndtering av avfall (**merk:** husholdningsavfall)
- selskapet skal med dette skape verdier for eierne og samfunnet
- selskapet skal ellers drives rasjonelt og økonomisk forsvarlig

Hele [selskapsavtalen](#) ligger på IVAR sine nettsider.

1.3.2.4 REGELVERK OM EIERSTRATEGI FOR IVAR

Kommunene har ikke utarbeidet noe felles regelverk om eierstrategi for selskapet. Det er heller ikke utarbeidet noe eget regelverk om eierstrategi for IVAR hos den enkelte kommune.

Kommunene kan imidlertid vise til de saker som i sin tid ble utarbeidet i forbindelse med etableringen av IVAR. Dette ligger langt tilbake i tid. Første gang i 1952 og siden ved etableringen av dagens IVAR i 1979. I disse saker vil det være omtalt eierforhold, selskapsform, aktiviteter og risiko. Det kan også vises til føringene i selskapsavtalen. I denne avtalen er det bl.a. tatt med selskapets formål, og med nærmere regulering om arbeidsoppgaver, samarbeidsavtaler og eierskap i andre selskaper. I tillegg kan vi nevne utredningen av ROVAR for noen år tilbake hvor eierne i særlig grad måtte utøve eierstrategi.²⁹

I Stavanger kommune sin eierskapsmelding for 2008 står det bl.a. at "Eierstrategi utvikles for de interkommunale selskap. Arbeidet drives fram parallelt og i samarbeid med de øvrige eierkommunene. Rådmannen har i den interkommunale eierskapsgruppa³⁰ tatt initiativ til å lage utkast til eierstrategi for hvert IKS.

---

²⁹ Om ROVAR - se note 2 foran.

³⁰ Dette gjelder kommunene på Nord-Jæren: Stavanger, Sandnes, Sola og Randaberg.

Det foreslås at Renovasjonen, Revisjonen, Brannvesenet³¹ og **IVAR (vår utheving)** prioriteres.”

Eierstrategi for de kommunale foretakene ble prioritert ved Stavanger bystyre sin behandling av eierskapsmeldingen (oktober 2008). De interkommunale selskapene vil derfor måtte komme senere. Arbeidet for interkommunale selskaper er enda ikke igangsatt.

Den 13.10.09 behandlet Sandnes bystyre sak om resultater av kommunens eierskap i 2008 og vedtok at IKS'ene skal prioriteres mht. å utforme økonomisk eierstrategi. Hensikten er å fastsette reelle økonomiske måltall som bidrar til å redusere risiko og sikre stabile rammebetingelser både for selskapene og eierne. Initiativ tas overfor de andre eierne.

1.3.2.5 OVERSIKT OVER EIERKOMMUNENES OPPFØLGING AV IVAR

Eiernes oppfølging av selskapet/forholdet til utvikling av selskapets tjenestespekter

Vi kan i hovedtrekk beskrive eiernes oppfølging av selskapet slik:

Tabell 9 IVAR Eierkommunenenes oppfølging av selskapet - Kilde: Info mottatt fra IVAR juni 2009

- Selskapets hovedmålsetninger og tjenesteomfang gjennomgås i styremøter og representantskapsmøter hvor eierrepresentantene også uttrykker politisk vedtatte behov når disse er til stede (eksempelvis: ROVAR-prosessen, forsering av investering i UV-anlegg, utredning av sorteringsanlegg for restavfall, økt kapasitet på gjenvinningsstasjoner, prøveprosjekt med byttebu).
- Spesielt ROVAR-prosessen: Politiske/offentlige eiere involverte seg sterkt i diskusjon rundt selskapets strategier og mål. (For ROVAR kan vi vise til note 2 i denne rapporten.)
- Den 5-årig rullerende økonomiplan med budsjett og strategier for selskapets tjenestespekter presenteres, diskuteres og vedtas av styre og representantskap.
- "Sporadisk" avholdes eierstrategimøte med enkelt kommuner.
- Strategisamlinger med styret avholdes normalt en gang i året. Her deltar styret og ledergruppen i IVAR. Eierrepresentanter deltar ikke. Siste samling var 29-30. august 2009.
- Årlige kontaktmøter med de enkelte kommuner med deltagelse fra ordfører, rådmann og teknisk avdeling/etat. Tema for kontaktmøtene er tjenesteutvikling og hva slags behov den enkelte kommune har.³²
- IVAR har egen avdeling for tjenesteutvikling. Avdelingens oppgave er dialog med kommunene for å tilpasse IVARs tjenestenivå til den enkelte kommunes behov (referanse: mandat gitt fra kommune- og bystyrene til eierne som et resultat etter ROVAR-prosessen).
- Det er etablert ulike administrative samarbeidsfora, herunder VA-forum og Avfallsforum med deltagelse på teknisk nivå fra IVAR og kommunene.
- Det er etablert en del samarbeidsprosjekter - initiert ut fra dialogen i avdeling for tjenesteutvikling og de administrative samarbeidsfora.

³¹ Eiermøte i Brannvesenet Sør-Rogaland IKS har iverksatt arbeid som gjelder videre utvikling av selskapet, herunder modeller for fremtidig kostnadsfordeling, lokalisering for ny hovedbrannstasjon mv.

³² IVAR opplyser følgende (pr medio september 2009): "Når det gjelder kontaktmøter, så er ambisjonen for i år minimum 1 gang pr. år for alle eierkommunene. Fremdriften til nå er i henhold til denne ambisjonen. For enkelte kommuner blir dette oftere (det må også bemerkes at det i IVARs styre sitter 2 ordførere og at det i IVARs representantskap sitter ytterligere 3 ordførere). I tillegg er det mer frekvente kontaktmøter med enkeltkommuner hvor ordfører, rådmann og/eller kommunalteknisk administrasjon deltar dersom det kan tilpasses øvrig program, for eksempel Sandnes kommune ca. 4 ganger pr. år, Hå kommune ca. 4 ganger pr. år, Stavanger kommunes eierstrategimøte, og andre "ad hoc" møter i andre kommuner, ofte med utgangspunkt i spesielle prosjekter eller tilretteleggelser."

1.3.2.6 REPRESENTANTSKAPETS UTØVELSE AV EIERINTERESSENE I IVAR

Representantskapet - **som eierorgan** - er selskapets øverste organ. Her utøver eierne (deltakerne) i IVAR den øverste myndighet i selskapet, men de vil bare behandle og vedta større saker.

GENERELT OG FORHOLDET TIL SELSKAPETS STYRE ³³

Kommunenes eierstrategi av interkommunale selskaper **må** utøves gjennom representantskapet (dvs. at kommunene bare kan utøve eierrådighet over selskapet ved å delta på selskapets representantskapsmøte). Det kan fastsettes i selskapsavtalen at visse arter av saker som ellers vil høre inn under styret, må godkjennes av representantskapet.

En deltaker kan ikke instruere selskapets styre eller for øvrig treffe vedtak som er rettslig bindende for styret eller for andre selskapsorganer uten at det skjer ved representantskapsvedtak. Representantskapsmedlemmene representerer sine respektive kommuner og forutsettes i samsvar med dette å ivareta deltakernes interesser i selskapsforholdet. Vedkommende kommune har instruksjonsrett overfor sine medlemmer i representantskapet og flertallet i kommunestyret kan dermed gi sine representanter instruks om stemmegivningen i representantskapet. Der det ikke foreligger noen instruks, er det opp til representantskapsmedlemmene å stemme etter sin egen vurdering i de konkrete saker som er til behandling etter lov, selskapsavtale og alminnelig krav til lojalitet mot selskapet og den kommune vedkommende representerer.

KOMMUNENES REPRESENTANTER I REPRESENTANTSKAPET TIL IVAR

Representantskapet har 23 medlemmer med fordeling basert på folketallet i de respektive kommuner, men slik at hver eierkommune får minst en representant hver, og slik at ingen kommune får flertall alene (dvs. om denne situasjonen skulle oppstå ut fra folketallet).³⁴ Hver representant har en stemme i representantskapet.

Representantskapet har to obligatoriske møter i året, et i sammenheng med årsbudsjettet /økonomiplanen og et i sammenheng med årsrapporten/årsregnskapet. Enkeltsaker av uvanlig art eller stor strategisk betydning, og saker hvor vedtektene i selskapet eller loven krever det, fremmes til kommunestyrene i forkant for behandling i representantskapet.³⁵ I saker av regional strategisk betydning har selskapet benyttet eiermøter.

³³ Det vises generelt til lov om interkommunale selskaper (1999) - samt til boken Bjella/Knudsen/Aarbakke: Kommunale selskaper og foretak - kommentarutgave (Kommuneforlaget 2001).

³⁴ Medlemmer: Stavanger har 9, Sandnes har 4, Sola har 2 og de andre kommunene har 1 hver.

³⁵ Saker av **prinsipiell** karakter (uvanlig art eller stor strategisk betydning) blir oversendt kommunene til høring før endelig vedtak fattes hos IVAR. Saker som IVAR kan behandle innenfor sin myndighet etter selskapsavtalen, vil normalt ikke komme til behandling i kommunene. Slike saker skal ivaretas av kommunenes representanter i selskapets styre og representantskap.

Sammensetning og funksjon til representantskapet

Medlemmene i representantskapet blir valgt av kommunestyrene og fra kommunestyrene i eierkommunene. Alle representantskapsmedlemmer i IVAR er dermed politikere. Det utpekes også vararepresentanter til representantskapet. En for hvert faste medlem. Valget gjelder for fire år om gangen.

For perioden 2008-2012 er det **ingen** representanter/vararepresentanter som også sitter i selskapets styre.³⁶ Vi har ikke sett på andre perioder.

Representantskapets valg av styre for perioden 2008-2012

Bruk av valgkomité for styreutnevning er ikke omtalt i selskapsavtalen, men det er benyttet. Valgkomitéen begrunnet sin innstilling for inneværende periode med at styret var satt sammen iht. selskapsavtalens bestemmelser og lovkrav om jevn fordeling av kjønn. Selskapsavtalen setter krav om hvilke eierkommuner styremedlemmene skal "tilhøre" og valgkomitéen fikk derfor innspill fra disse eierkommunene på nominasjon av kandidater. Valgkomitéen så ingen habilitetsproblemer med de kandidatene som ble lagt frem i innstillingen til representantskapet. Ved styrevalget utpekes det også vararepresentanter. En for hvert faste medlem.

1.3.3 STATUS ANBEFALINGER FRA KS EIERFORUM

Det som gjelder selskapets og eierkommunenes oppfyllelse av anbefalingene fra KS Eierforum (19 anbefalinger) er dekket av vår kontroll. Vi har sett på KS Eierforum sine anbefalinger slik de forelå pr januar 2009. I tabellen nedenfor har vi tatt med en enkel oversikt over status for de enkelte anbefalingene. Anbefaling nr 19 er utelatt i tabellen da den kun gjelder kommunale foretak.

---

³⁶ Dette er ikke ulovlig, men kan medføre uheldige rollekonflikter. Poenget med å skille eierorganet (representantskapet) og selskapsorganet (styret) er at disse skal bekle ulike roller - hhv. som eiernes representanter og som selskapets representanter. Det kan da bli uklarhet i rollene og det ansvar/myndighet som tilligger rollen når dette er samme person. Vi viser til det som står i kommentarutgaven til aksjeloven av Aarbakke m.fl.: Aksjeloven og allmennaksjeloven (Universitetsforlaget 2. utgave 2004) sidene 311 og 429. Kommentarutgaven gjelder aksjeselskaper, men det vil ikke her være noen forskjell for interkommunale selskaper.

Tabell 10 Status anbefalinger fra KS Eierforum (status pr oktober 2009)

Anbefaling om eierskap mv	IVAR	Generelt	Nærmere kommentarer
Nr 1 Opplæring/informasjon folkevalgte	ja		Selskapet har foretatt egen opplæring.
Nr 2 a Eierskapsmelding (eiermelding)		(ja)	Ja for 7 av eierkommunene. Hå, Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy har ikke eiermelding.
Nr 2 b Eierstrategi selskapet		(nei)	Eierstrategi er ikke utarbeidet i et felles regelverk. Stavanger, Sandnes, Sola og Randaberg har omtalt IVAR i sin eiermelding.
Nr 3 Selskapsstrategi	ja		Selskapsavtalen og selskapets strategiplan. Og andre styrende dokumenter.
Nr 4 Selskapsform		ja	Forholdet ligger langt tilbake i tid (1979). IKS-formen kan anses godt tilpasset VAR-tjenester (egenregi og selvkost).
Nr 5 Skille monopol og konkurranse		(ja)	Resultatmessig i orden fra 2005. Renovasjonsfond er ikke adskilt i husholdning og næring. Konkurranse delen (næringsavfall) opphørte i all hovedsak fra juli 2009.
Nr 6 Retningslinjer for selskapskontroll		ja	Alle kommunene har vedtatt retningslinjer for selskapskontroll iht. samme mal.
Nr 7 Sammensetning/funksjon eierorgan		(ja)	De kommuner som har satt opp eiermelding har omtalt KS nr 7.
Nr 8 Krav til profesjonelle styrever		(ja)	De kommuner som har satt opp eiermelding har omtalt KS nr 8.
Nr 9 Gjennomføring av eiermøter	ja		Det er sett på de siste årene (2006-2009).
Nr 10 Valgkomite for styreutnevning	ja		Det er benyttet valgkomité (styreperioden 2008-2012). Innstilling ble begrunnet.
Nr 11 Styreinstruks/egenvurdering		(ja)	Styreinstruks fra november 2008. Egenvurdering vil gjøres senere (iht styreinstruksen).
Nr 12 Styresammensetning i konsern	ja		Styret i morselskapet sitter ikke i det heleide datterselskapet (IVAR Næring AS).
Nr 13 Oppnevning av vara til styret	ja		Det er en vararepresentant for hvert faste styremedlem.
Nr 14 Habilitetsvurderinger av styret	ja		Habilitet ble vurdert av valgkomitéen (styreperioden 2008-2012).
Nr 15 Kjønnrepresentasjon i styret	ja		Kjønnrepresentasjon er i samsvar med IKS-lovens § 10 (som henviser til aksjelovens § 20-6). Styret består av syv medlemmer hvorav kvinner utgjør tre medlemmer.
Nr 16 a Avlønning av styret		(nei)	Stavanger har omtalt KS nr 16 a og b i sin eiermelding. Sandnes nevner litt om dette.
Nr 16 b Styrevervregister (registrering)		(ja)	Ja for 7 av eierkommunene. Sandnes, Hå, Finnøy og Kvitsøy har ikke registrert noen. Gjelder registrering av styreverv på www.styrevervregister.no (KS Bedrift).
Nr 16 c Styreforsikring	nei		Selskapet har ikke tegnet styreforsikring for styremedlemmene.
Nr 16 d Ikke særskilte oppgaver (styret)	ja		Styret (med unntak for ansattes representanter) har ikke særskilte oppgaver for selskapet.
Nr 17 Arbeidsgivertilhørighet	ja		Selskapet er med i KS Bedrift.
Nr 18 Etske retningslinjer	ja		Selskapet har utarbeidet etske retningslinjer (2007).

Forklaringer til tabellen

- IVAR gjelder mest forhold som selskapet selv ivaretar. Dette omfatter også det som selskapet gjør på vegne av representantskapet (nr 1, 9-10 og nr 13-15). Generelt gjelder mest forhold som ligger under eierne (eiermeldinger mv). Flere av forholdene som er merket av for selskapet, kan også ses på generelt. Eierne

har til en viss grad omtalt forholdene i sine eierskapsmeldinger. Dette gjelder særlig de største kommunene.

- Ja betyr at forholdet er i orden, mens nei betyr at forholdet ikke er i orden. Parenteser er brukt i de tilfeller at forholdet er i orden for enkelte kommuner, men ikke for alle. Det er også brukt parenteser i de tilfeller at et forhold er delvis i orden for selskapet (nr 5 og nr 11).
- Anbefalingene fra KS kan gjerne gjelde flere forhold. Vår oversikt tar med det som vi anser mest viktig. Oversikten må derfor ses på som veiledende.

1.4 VURDERINGER OG ANBEFALINGER

Vi har nedenfor vurdert mandatets hovedproblemstillinger (5 punkter). Under hovedproblemstillingene har vi også vurdert 10 andre problemstillinger (iht. bestillingene fra kontrollutvalgene).³⁷ Våre anbefalinger er tatt med til slutt hhv. for selskapet og eierkommunene.

1.4.1 VURDERINGER OG ANBEFALINGER SOM GJELDER SELSKAPET

1.4.1.1 HOVEDPROBLEMSTILLING NR 1. HVORDAN ER SELSKAPET STYRT?

Er selskapets organisasjonsform hensiktsmessig i forhold til selskapets virksomhet, f.eks. selskapstype?

Interkommunale selskaper er selskaper som kommunene oppretter sammen til løsning av felles oppgaver. Selskapene vil dermed være en utfører for eierne. Selskapstypen kan bare brukes når alle deltakerne er kommuner. Kommunene vil normalt se på VAR-tjenester som en kommunal oppgave. Tjenestene er bundet av selvkostregler når det gjelder kommunene og deres heleide selskaper. Det er dermed ikke aktuelt med utbytte til de kommunale eierne.³⁸ IKS'er er også pålagt å utarbeide budsjetter (økonomiplaner) for flere år framover noe som kan gi større forutsigbarhet for kommunene. Vi anser selskapsformen som et naturlig valg for eierkommunene. KS Eierforum sin anbefaling nr 4 antyder det samme.

Selskapets virksomhet som egenregi for eierne

Når det gjelder selve IKS-formen, medfører dette en del uavklarte forhold. Dette går på hvorvidt og under hvilke betingelser som kommunene kan tildele oppdrag til andre enn seg selv uten å sette det ut på anbud. Reglene er her noe uklare og uavklarte. Men vi understreker at dette må gjelde "grensetilfeller". IVAR er ikke et grensetilfelle da selskapets omsetning i all hovedsak skjer til eierkommunene eller for eierkommunene. Eierkommunene har dessuten full kontroll over selskapet. Det er også kun IVAR som har den nødvendige infrastrukturen for VAR-tjenestene i jærkommunene. Ved deler av renovasjonen er det imidlertid også andre aktører.

³⁷ De andre problemstillingene kan ses på som en **konkretisering** av hovedproblemstillingen "Hvordan er selskapet styrt og hvordan er eiernes oppfølging av selskapet lagt opp?" Denne hovedproblemstillingen gjelder i prinsippet alle forhold vedrørende selskapet. De forhold som det er spesielt spurt om i mandatet, har vi imidlertid tatt med under de hovedproblemstillinger hvor de naturlig hører hjemme.

³⁸ Utbytte for næringsinntekter kan være aktuelt. Selskapet har imidlertid ikke lenger næringsinntekter (les næringsavfall) av betydning etter at deponiet på Sele ble stengt medio juli 2009.

Det er to krav for at egenregi for kommunene kan anses oppfylt. Kravene går på omsetning og kontroll.³⁹ Omsetningskravet går i utgangspunktet ut på at minst 80 % av virksomheten skal være rettet mot oppdragsgiveren for at det skal være tale om egenregi.

Ut fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD) sin veileder til reglene om offentlige anskaffelser har imidlertid ikke EF-domstolen angitt hvor stor prosentvis andel det dreier seg om. Det står at en absolutt fastsatt grense etter dagens rettspraksis ikke er naturlig, fordi hver enkelt situasjon må vurderes konkret, og at det er uavklart hvilke momenter man skal se på i denne vurderingen. Men at formålet med vurderingen er å sikre konkurranse i markedet og unngå at leverandøren får fordeler ved å få tildeelt deler av sine oppdrag uten konkurranse. Det vises til veilederens punkt 3.1.3.

Av driftsinntektene til IVAR i 2008 kommer 75 % fra salg ved den ordinære kostnadsfordelingen (selskapsavtalens kapittel 2).⁴⁰ IVAR har dessuten bilaterale VAR-avtaler med kommunene⁴¹ og deler av inntektene for næringsavfall kommer fra eierkommunene (avfall fra egne institusjoner mv). Dette faktureres spesielt.⁴² Andre renovasjonsinntekter brukes til å gi eierne lavere priser.⁴³ IVAR er av den oppfatning at dette er godt innenfor mulighetsområdet for egenregi, spesielt mht. at selskapet er "opprettet for formålet" (gjennom selskapsavtale og tjenesteavtale).

IVAR viser ellers til at forholdet er grundig utredet, med samme konklusjon, i KS-sammenheng. Eierkommunene i IVAR har full kontroll over selskapet. Alle i representantskapet til IVAR er politikere fra kommunene. Dette gjelder også styret (unntatt de ansattes representanter).

Vi vil med dette anse at både omsetningskravet og kontrollkravet for egenregi er oppfylt.

Har styret sørget for en forsvarlig forvaltning av selskapet (eierinteressene) i tråd med lover og regler, f.eks. IKS-loven og selskapsavtalen?

Styret har sørget for en forsvarlig forvaltning av selskapet (eierinteressene) i tråd med lover og regler (dvs. IKS-loven og selskapsavtalen). Vi har imidlertid en del å bemerke til selskapet sin håndtering av selvkostfond herunder om skille mellom husholdningsavfall og næringsavfall (se under hovedproblemstilling nr 3).

---

³⁹ Vi kan her vise til en nettartikkel i 2005 på [Doffin](#) som omhandler kravene.

⁴⁰ Av dette utgjør renovasjonen 56 %, avløp 90 %, og vann 93 %.

⁴¹ IVAR har bilaterale avtaler med de fleste av eierkommunene, men med veldig ulikt omfang. De som har gått lengst er pr. i dag Rennesøy og Kvitsøy, der IVAR er kommunens VAR-etat. Kvitsøy startet med å legge renovasjonen over til IVAR i 2005 og har senere utvidet avtalen både i 2007 og 2009 med ansvar for vann og avløp. Rennesøy inngikk totalavtale med IVAR i 2007.

⁴² Dersom vi ser bort fra næringsavfall (som nå er faset ut) er andelen av selskapets salg til eierne i 2008 på rundt 79 %. Totalt vil andelen komme over 80 % dersom det også tas med bilaterale VAR-avtaler.

⁴³ Iht. opplysninger fra IVAR. Annet salg renovasjon er eksempelvis: betaling fra brukerne av gjenvinningsstasjonene, salg av papir, salg av metaller osv.

Styret skal iht. sin styreinstruks årlig foreta en egenvurdering. IVAR opplyser at slik egenvurdering enda ikke er foretatt. Det blir vist til at styreinstruksen er ganske ny. Selskapet har ikke tegnet styreforsikring. En slik forsikring bør tegnes for det økonomiske ansvaret.

Selskapet gir lån til fast ansatte. Midlene vil kunne komme fra egne innlån da selskapet i hovedsak opererer med selvkost i sin drift. Interkommunale selskaper kan i prinsippet ikke ta opp lån til annet enn kapitalformål (investeringer) og til konvertering av eldre gjeld - og i unntakstilfeller til likviditetsformål. Det vises til IKS-lovens § 22. Vi anser også at kommuner og interkommunale selskaper ikke bør involvere seg i å låne penger ut til ansatte og med oppfølging av dette osv. Det er imidlertid ikke de store forholdene her.

Hvilke rutiner gjelder for vurdering og godkjenning av endringer i selskapets aktiviteter, f.eks. nye tjenesteområder eller endringer i eksisterende?

Vi har ikke noe å bemerke til selskapets rutiner. Før selskapet går inn på nye områder (eventuelt større endringer i eksisterende), vil de vurdere den risiko som dette medfører.

Hvilke rutiner gjelder for vurdering og godkjenning av større investeringer?

Vi har ikke noe å bemerke til selskapets rutiner. Før selskapet igangsetter større investeringer, vil de vurdere den risiko som dette medfører.

Hvilke rutiner gjelder for vurdering og godkjenning av deltagelse i andre selskaper /samarbeidspartnere?

Selskapet har et utstrakt samarbeid med en lang rekke selskaper og andre typer organisasjoner for de aktiviteter hvor dette kan anses naturlig (dvs. VAR-tjenester). For de selskaper hvor IVAR også har eierinteresser, gjelder dette for det meste aksjeselskaper og hvor selve risikoen da egentlig ligger i aksjekapitalen. På den måten er risikoen redusert.

Selskapet har en stor og beløpsmessig betydelig eierandel i kommandittselskapet Forus Energigjenvinning KS. Selskapslovens § 1-1.5 avskjærer kommuner, fylkeskommuner og interkommunale selskaper fra å delta i ansvarlig selskap eller kommandittselskap.⁴⁴ På det tidspunkt IVAR kom med i KS'et (dvs. rundt 1999/2000), tolket IVAR det slik at de hensyn som syntes å være enerådende som begrunnelse for forbudet i selskapslovens 1-1.5. ikke gjorde seg gjeldende i forhold til deltakelse som kommandittist. Kommandittisten har begrenset ansvar for KS'et sine forpliktelser.⁴⁵ Beløpet er imidlertid i dette tilfellet stort. Innskutt selskapskapital er på 22,5 millioner kroner for IVAR.

⁴⁴ Dette medfører at AS er den eneste selskapsformen en kommune kan delta i sammen med private.

⁴⁵ Kommandittistens ansvar er begrenset som en aksjeeiers ansvar - dvs. for et fast avgrenset beløp som kan bestå av et kontantinnskudd.

Blir selskapets aktiviteter rapportert i tråd med lover og regler, f.eks. IKS-loven og aktuelle regnskapsregler?

Ettersom det er avlagt ren revisjonsberetning, vil vi anse at selskapets aktiviteter er rapportert i tråd med lover og regler.⁴⁶ Revisor har heller ikke gitt spesielle merknader til selskapets regnskaper i form av revisjonsrapporter (nummererte brev). Men det som gjelder selskapet sin håndtering av selvkostfond herunder om skille mellom husholdningsavfall og næringsavfall har vi bemerket spesielt under hovedproblemstilling nr 3. Disse forholdene skyldes føringer som ligger flere år tilbake i tid.

1.4.1.2 HOVEDPROBLEMSTILLING NR 2. HVOR KOSTNADSEFFEKTIVT DRIVES SELSKAPET, F.EKS. SETT I FORHOLD TIL LIGNENDE SELSKAPER?

Driver selskapet i tråd med kommunestyrets vedtak og intensjoner? (Driver selskapet økonomisk forsvarlig, f.eks. er det en rimelig effektiv drift? Er dette tydelig nok?)

IVAR kommer godt ut av sin benchmarking med tilsvarende selskaper, men de andre selskapene er klart mindre enn IVAR. IVAR vil derfor ha en del stordriftsfordeler som disse selskapene ikke har. IVAR bemerker også selv at tallene ikke alltid er helt sammenlignbare fordi innbyggertallene og produsert mengde varierer en del mellom selskapene. Samarbeidet det her gjelder er konfidensielt og vi vil derfor ikke kunne gi noen nærmere beskrivelser.

IVAR viser for øvrig til en del undersøkelser hvor det fremkommer at IVAR-kommunene har "billige" VAR-tjenester sammenlignet med andre kommuner i landet.⁴⁷ Flere av IVAR-kommunene har lave VAR-gebyrer sammenlignet med andre kommuner.⁴⁸

Vi vil med dette anse at selskapet driver økonomisk forsvarlig og har en rimelig effektiv drift.

⁴⁶ Vi har spesielt sett på de tre siste årsregnskapene (perioden 2006-2008). Vi ser ellers bort fra særreglene om rapportering fra interkommunale selskaper (iht. forskrift om årsbudsjett, årsregnskap og årsberetning for interkommunale selskaper § 3). Disse særreglene har selskapet ikke praktisert. Reglene har ikke betydning for selve regnskapet. De går ut på at investeringer med finansiering vises i note og at budsjett tas med i regnskapet.

⁴⁷ Vi ser av undersøkelsene at flere av IVAR-kommunene kommer svært godt ut av sammenligningen. De ligger meget høyt på listene når det gjelder lave gebyrer. Ettersom en god del av kommunenes gebyrgrunnlag kommer fra IVAR, har undersøkelsene også relevans for IVAR. Kilder: IVAR sine nettsider, nettsider til Huseiernes Landsforbund samt artikler i Stavanger Aftenblad og Sandnesposten i 2008 (artikler som omtaler undersøkelsene). Undersøkelser foretatt av; Huseiernes Landsforbund i 2008 og 2009: Undersøkelsene omfattet ikke alle kommuner i landet, men alle større kommuner var med. Norsk Familieøkonomi i 2008: Undersøkelsen omfattet 374 av 430 kommuner. Alle undersøkelsene gjelder en ordinær bolig (120 kvm) og vanlig renovasjon. De inkluderer både VAR-gebyrer og feiing, og for undersøkelsen foretatt av Norsk Familieøkonomi også eiendomsskatt.

⁴⁸ Ettersom en god del av kommunenes gebyrgrunnlag kommer fra IVAR, har denne informasjonen også relevans for IVAR.

1.4.1.3 HOVEDPROBLEMSTILLING NR 3. HVORDAN BLIR SELVKOSTREGLENE FOR TJENESTENE IVARETATT AV SELSKAPET, OG HVORDAN BLIR KOSTNADENE FORDELT MELLOM EIERNE/KUNDENE?

Selskapets håndtering av selvkostreglene (herunder om skille mellom husholdningsavfall og næringsavfall)

Selvkostreglene tillater ikke store selvkostfond gjennom mange år. Selvkostfondene skal kun håndtere svingninger i inntekter og kostnader. Det vises til KRD sine retningslinjer om selvkost kapittel 5. Poenget er at disse midlene ikke skal være brukt til annet formål enn det som det respektive selvkostfond gjelder (her vann, avløp eller renovasjon). Selvkostfond kan heller ikke direkte brukes til investeringer.⁴⁹ Selskapsavtalen § 16-1 som gir selskapet mulighet til å bygge opp fond for gjennomføring av investeringer kan dermed i prinsippet ikke anvendes.

Selskapet har ivaretatt selvkostreglene fullt ut fra 2003 dvs. fra det året de nye retningslinjene for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester kom. Dette gjelder både for vann, avløp og renovasjon. Men skille mellom husholdningsavfall og næringsavfall ble først gjennomført fra 2005.

Selskapet har bokført 462 millioner kroner på selvkostfond pr 31.12.08. Selvkostfond ved utgangen av 2002 var på 402 millioner kroner. Det kan stilles spørsmål om de store fondene er et uttrykk for at selskapet har krevd inn mer midler enn nødvendig.

Det er klart mest fondsmidler på vann. Hovedårsaken til dagens store fondsavsetning for vann skyldes tidligere års avsetninger for å delfinansiere hovedutbyggingen av vannforsyningen til regionen. Men selvkostfond kan i prinsippet ikke direkte brukes til investeringer. Det kan nok gjøres unntak her for å få brukt opp det gamle fondet. En del av de store selvkostfondene skyldes ellers at ordinære avskrivninger før 2003 var lik avdrag lån. Dette har medført mindreavskrivninger over mange år. Næringsavfall er dessuten ikke omfattet av selvkostregler. Selvkostfond for renovasjon er en blanding av både husholdningsavfall og næringsavfall. En stor del av renovasjonsfondet på 103 millioner kroner anses for å være næringsavfall.

Selskapet må undersøke nærmere hvor store selvkostfondene reelt sett er. Eierkommunene vil da kunne få kreditert midler. Vi antar at selskapets undersøkelse av selvkostfondenes reelle størrelse må bygge på anslag da forholdene ligger langt tilbake i tid. De selvkostmidler fra før 2003 som selskapet måtte sitte igjen med etter at korrigeringer iht. tidligere selvkost retningslinjer er utført, vil tilfalle selskapet som egenkapital.⁵⁰ Dette bør spesifiseres for seg i balansen.

---

⁴⁹ Kravet om at selvkostfond ikke kan direkte brukes til investeringer ble først spesielt nevnt i dagens retningslinjer (2003), jf. kapittel 5. Men kravet gjaldt også tidligere. Det vises til retningslinjenes punkt 4.1 siste avsnitt.

⁵⁰ Det vises til KRD sitt brev av 14.01.03 til kommunene: Nye retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester (side 3 om særskilte problemstillinger).

Selskapet har lagt opp til store underskudd i inneværende år og de neste fire år (totalt rundt minus 155 millioner kroner) slik at selvkostfondene da blir tilsvarende mindre. Men denne budsjetteringen skyldes antatte overskudd i perioden fra 2003 og har ingen sammenheng med tidligere års selvkostfond. Selskapet opplyser at det skal fremlegges **nytt budsjett/økonomi-plan** (dvs. for 2010-2014) for representantskapet **04.12.09**. Og at dette sannsynlig vil se en del annerledes ut enn det gjeldende, med noe høyere priser, og dermed uten de samme store budsjetterte underskuddene.

Selskapets håndtering av deponifond (Sele)

Deponifondet kan også kalles et slags "selvkostfond". Fondet skal tilsvare de midler som selskapet trenger fremover til å sikre avslutning og etterdrift av deponiet på Sele. Midler (avsetning) til dette fondet har selskapet skaffet seg tidligere gjennom prisen på mottak av avfall (mest næringsavfall). Det er i utgangspunktet avsatt tilstrekkelig med midler til avslutning og etterdrift. Selskapet antyder likevel at fondsbehovet kan være anslagsvis 3 millioner kroner større enn tidligere beregnet. Dette vil bli avklart senere.

Kostnadsfordelingen på eierne/kundene (herunder om kostnadsutviklingen)

Selskapet belaster eierkommunene VAR-kostnader iht. selskapsavtalen. Kostnader for andre tjenester til kommunene er ikke omfattet her. Andre tjenester faktureres for seg. Andel fordeling mellom variabel del (mengder) og fast del (innbyggere) for vann og avløp kan være noe omdiskutert. Kommunene blir belastet med 40 % av IVAR sine kostnader som fast del. Den reelle fordeling av IVAR sine kostnader er imidlertid at opp mot 90 % av disse kan anses som faste kostnader (resten av kostnadene er da mengdevariable). Dette betyr at en betydelig del av de faste kostnadene blir fordelt etter mengder. Dette vil slå ulikt ut for kommunene - basert på den forfatning ledningsnettets deres er i (ut fra alder, slitasje og vedlikehold). Dårlig ledningsnett gir høyt variabelt forbruk og motsatt. Det er opp til eierne i fellesskap å bestemme hvordan kostnadsfordelingen skal foretas.

Selskapet har et selvpålagt mål om at prisutviklingen på egne VAR-tjenester skal være lavere enn KPI (konsumprisindeksen). Dette målet har selskapet klart med god margin for vann og avløp dersom det ses på de 10 siste år samlet. For både vann og avløp var prisene lavere i 2009 enn i 2000. For renovasjon er bildet noe mer blandet. Her ble for øvrig prissettingen fra 2006, etter ønske fra eierkommunene, omarbeidet en del. For restavfall har det vært liten prisstigning fra 2007 til 2009 (2,9 %). For våtorganisk avfall og særlig for papir/papp/kartong har det vært en større prisstigning fra 2007 til 2009 (hhv. 11,8 % og 20 %). Økningen i KPI var i samme periode på 6 %.

Vi presiserer at kommunenes VAR-gebyrer ofte vil måtte gå i **balanse**. Dette gjelder alltid for renovasjon (husholdningsavfall). For vann og avløp gjelder det de kommuner som har fattet prinsippvedtak om selvkost for gebyrene. Dette gjelder flere av IVAR-kommunene. Reduserte kostnader fra IVAR vil i så fall ikke komme kommunene direkte til gode. Kommunenes VAR-gebyrer vil imidlertid bli mindre og dette vil komme kommunenes innbyggere til gode.

1.4.1.4 HOVEDPROBLEMSTILLING NR 4. HVORDAN FØLGER SELSKAPET OPP LOVREGLER OM OFFENTLIGE ANSKAFFELSER OG OFFENTLIGHET?

Selskapet har rutiner på områdene. Disse synes å være tilfredsstillende. Selskapet har vært innklaget for klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA) en gang (2005), og delvis dømt.

1.4.1.5 HOVEDPROBLEMSTILLING NR 5. HVORDAN HÅNDBERER SELSKAPET ETIKK, ARBEIDSMILJØ OG MILJØVERN?

Vi har ikke noe å bemerke at til hvordan selskapet håndterer etikk, arbeidsmiljø og miljøvern.

Selskapet har siden 2007 hatt egne etiske retningslinjer. IVAR ble våren 2009 ISO-sertifisert iht. ISO 9001 (kvalitetskontroll) og ISO 14001 (ytre miljø).

1.4.1.6 OPPSUMMERING ANBEFALINGER TIL SELSKAPET

På bakgrunn av det foranstående gir vi selskapet følgende anbefalinger:

- Selskapet må ajourføre selvkostfondene og skille renovasjonsfondet i en selvkostdel (husholdningsavfall) og en næringsdel (næringsavfall).
- Selskapet bør tegne styreforsikring for det økonomiske ansvaret.
- Selskapet bør avvikle ordningen med lån til ansatte.

1.4.2 VURDERINGER OG ANBEFALINGER SOM GJELDER EIERKOMMUNENE

1.4.2.1 HOVEDPROBLEMSTILLING NR 1: HVORDAN ER EIERNES OPPFØLGING AV SELSKAPET LAGT OPP BL.A. I FORHOLD TIL UTVIKLING AV SELSKAPETS TJENESTESPEKTER?

Eiernes oppfølging av selskapet

Eierkommunene har en utstrakt oppfølging av IVAR. Dette følger naturlig av selskapets utbygging og vedlikehold av felles VAR-anlegg i regionen. Oppfølgingen skjer bl.a. ved økonomiplaner, eierstrategimøter og årlige kontaktmøter. Det er også et bredt samarbeid om oppgavene på VAR-områdene.⁵¹ Det er det siste tiåret også vært til dels store strategiske prosesser omkring IVAR, hvor selskapets forhold til Lyse AS har vært vurdert, og sist den store runden omkring ROVAR.

---

⁵¹ Samarbeidet administreres i stor grad av selskapet, men angår eierkommunene.

Selskapets tjenestespekter (herunder oppfølging ved selskapets økonomiplaner)

IVAR driver bare med VAR-tjenester og har ikke gått inn på andre tjenesteområder. Tjenestespekteret vil fremkomme av økonomiplanen (med budsjetter og strategier). Økonomiplanen presenteres, diskuteres og vedtas både av selskapet (styret) og siden eierne (representantskapet). Kommunene får tilsendt økonomiplanen for informasjon og VAR-priser for innarbeiding i sine budsjetter.

Har kommunen etablert en eierstrategi for selskapet, f.eks. et eget regelverk, herunder system for oppfølging og rutine for rapportering?

Målsettingen med selskapet fremkommer av selskapsavtalen. Dette gjelder da også kommunenes målsetting med selskapet. Ingen av kommunene har utarbeidet noe eget regelverk om eierstrategi for selskapet. Kommunene har likevel utøvet eierstrategi for IVAR. Særlig tydelig var dette ved prosessen rundt ROVAR.

Vi anser det som vesentlig at kommunene utarbeider en eierstrategi for alle sine selskaper av betydning. Eierstrategien vurderes da i forhold til selskapets viktighet for kommunen. IVAR er helt klart av meget stor betydning for alle kommunene, på grunn av sitt samfunnsmessige svært viktige formål. Eierstrategien vil gi selskapet klare signaler om eiers overordnede mål, rammer og risiko som det kan orientere seg etter og som eieren har forpliktet seg til. For selskaper hvor det er flere eiere vil det være hensiktsmessig at eierne **sammen** trekker opp målene, rammene og risikoen. IVAR har 11 kommuner som eiere. Det kan være naturlig at største eier igangsetter denne prosessen. I den interkommunale eierskapsgruppa på Nord-Jæren (med kommunene Stavanger, Sandnes, Sola og Randaberg) er det tatt initiativ til å lage utkast til eierstrategi for hvert IKS og hvor bl.a. IVAR ble prioritert. Iht. bystyrets vedtak i Stavanger i oktober 2008 ble de kommunale foretakene først prioritert. Arbeidet for interkommunale selskaper er enda ikke igangsatt.

Eierskapsmeldinger og generelle eierstrategier

For de kommuner som ikke har utarbeidet eierskapsmeldinger og generelle eierstrategier, anbefaler vi at dette arbeidet prioriteres. Dette gjelder kommunene Hå, Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy. På denne måten får kommunene en større bevissthet omkring sine eierskap. Dette inkluderer da også IVAR. Det kan gjerne brukes andre kommuners eierskapsmeldinger og generelle eierstrategier som utgangspunkt.

System for oppfølging og rutine for rapportering

Kommunene bør også på generell basis utvikle et system for oppfølging og en rutine for rapportering av sine selskaper. Eksempelvis gjennom et eget arkiv pr selskap og ved gjennomføring av eiermøter. På denne måten sikres en oppfølging av alle kommunens selskaper. En generell rutine for rapportering mellom kommunens valgte representanter i et selskap og kommunens administrative og politiske ledelse, vil sikre at alle kommunens selskaper blir jevnlig rapportert og at dette skjer i faste former.

Registrering av styreverv på KS Bedrift sitt styrevervregister

Noen av kommunene har ikke registrert sine styreverv på www.styrevervregister.no. Dette gjelder Sandnes, Hå, Finnøy og Kvitsøy.

Utøver representantskapet sin myndighet i tråd med lover og regler, f.eks. IKS-loven, selskapsavtale og kommunens eget regelverk?

Representantskapet utøver sin myndighet i tråd med lover og regler.

Egenerklæringer fra eierrepresentantene vedrørende eierskapskontroll

Ved vår henvendelse til eierrepresentantene, mottok vi kun svar fra 5 av de 23 medlemmene. En tilbakemelding på 22 % kan gi grunn til å sette spørsmålstegn ved det samlede engasjement rundt eierskap i representantskapet.

Hvordan fungerer kommunens rapportering fra valgte representanter i selskapet (representantskapet) til kommunens egne politiske og adm. organer?

Kommunene bør årlig rapportere til politiske organer for alle sine selskaper av betydning (eksempelvis som orienteringssak). Rapporteringen kan følge regnskapsåret dvs. foretas etter at selskapet har avgitt sitt årsregnskap og årsberetning. De kommuner som har utarbeidet eierskapsmeldinger, har lagt opp til en rapportering samlet for alle vesentlige selskaper en gang i året (kalt rapportering i eiermøte), men slike eiermøter har ikke nødvendigvis blitt avholdt hvert år. Dette skyldes nok at eiermøter er ganske nytt for kommunene og dermed under utvikling.

Kommunenes representanter i et selskap (styret og eierorganet) vil ellers gjennom året muntlig kunne informere kommunen om drift og status. Denne muntlige dialogen kan virke forsterkende på eieroppmerksomheten når den kombineres med rapportering i eiermøter.

1.4.2.2 OPPSUMMERING ANBEFALINGER TIL EIERKOMMUNENE

På bakgrunn av det foranstående gir vi eierkommunene følgende anbefalinger:

- Eierkommunene bør utarbeide en felles eierstrategi for selskapet. For de kommuner som ikke har utarbeidet eierskapsmeldinger og generelle eierstrategier, anbefaler vi at dette arbeidet prioriteres. Dette gjelder kommunene Hå, Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy. De samme kommunene bør også på generell basis utvikle et system for oppfølging og en rutine for rapportering av sine selskaper.
- De kommuner som ikke har registrert sine styreverv på www.styrevervregister.no, bør prioritere å få utført denne registreringen. Dette gjelder kommunene Sandnes, Hå, Finnøy og Kvitsøy.

VEDLEGG

Om selskapskontroll

[Kommunelovens § 77.5](#) er hjemmelen på pålegger kommunene og fylkeskommunene å gjennomføre selskapskontroll av selskaper som er eid av kommuner og/eller fylkeskommuner. Ansvaret er tillagt kontrollutvalget i kommunen. Selskapskontrollen av heleide selskaper omfatter også heleide datterselskaper til slike selskaper.⁵² Lovens bestemmelser er nærmere utdypet i kontrollutvalgsforskriftens [kapittel 6](#). Selskapskontroll er todelt, hvorav eierskapskontrollen er obligatorisk og kan utvides med forvaltningsrevisjon.

Rogaland Revisjon IKS utfører selskapskontroll på oppdrag fra kontrollutvalget i kommunen. Kontrollen av IVAR IKS er utført av forvaltningsrevisor Rune Eskeland under ledelse av revisjonsdirektør Cicel Aarrestad og fagansvarlig for forvaltningsrevisjon og selskapskontroll Bård Humberset.

Metode og kilder

Selskapskontrollen av **IVAR IKS** omfatter iht. bestillingene fra kontrollutvalgene både ordinær eierskapskontroll og forvaltningsrevisjon. Både selskapet og kommunene er omfattet av undersøkelsen. Selskapet som **forvalter** av kommunenes eierinteresser og kommunene som **utøver** av eierinteressene. Regnskapskontrollen (analyser) gjelder årene 2006-2008, men vi ser også på status for 2009 (halvårsrapport).

Den største eierkommunen ønsket en full selskapskontroll. Utover de problemstillinger som fremgår av mandatet, har vi derfor blitt bedt om å se på de problemstillingene som ligger nedenfor [her](#). Alle eierkommunene sluttet seg til dette. Tillegget kan ses på som en **konkretisering** av problemstillingen "Hvordan er selskapet styrt og hvordan er eiernes oppfølging av selskapet lagt opp?" I mandatet fremkommer det ellers at vår kontroll av om selskapet følger opp lovregler om offentlige anskaffelser og offentlighet samt om hvordan selskapet håndterer etikk, arbeidsmiljø og miljøvern, vil bli gjort på et på et **overordnet nivå**.

Som en del av selskapskontrollen har vi sett på det som står i KS Eierforum sin anbefaling om **eierskap, selskapsledelse og kontroll** av kommunale selskaper. Det er der tatt med en rekke anbefalinger overfor både eiere og selskap. Vi kan for øvrig også vise til de anbefalinger om **eierskapsmelding** som er fremsatt av Telemarkforskning-Bø (dette er av KS kalt veileder i eierskapstenkning).

Selskapet (styreleder og daglig leder) og kommunene (representantskapet - og rådmenn) har fått informasjon om kontrollen og hva den går ut på ved tilsendt informasjon (oppstartsmailer av 29.05.09 og 03.06.09).

Tilnærmingen er basert på intervjuer/møter med ledere og gjennomgang av dokumenter fra selskapet og kommunene. Vi har avholdt oppstartsmøte 12.06.09 med selskapet (styreleder, administrerende direktør/daglig leder og avdelingsleder for økonomi og administrasjon). Selskapet er også kontaktet underveis i prosjektet når det har vært behov for å avklare forhold. Kontaktperson har vært avdelingsleder for økonomi og administrasjon Tommy Gjerde. Vi ba om egenerklæringer (med spørsmål) fra eierrepresentantene (representantskapet). Dette supplerte den informasjon som vi hadde fått fra selskapet og som vi selv kjente til fra eierkommunene. Det var lav svarprosent ved disse egenerklæringene

Melding om oppstart av kontrollen ble sendt fra Rogaland Revisjon til styreleder, daglig leder, representantskapets medlemmer og rådmennene den 29.5.2009. Rapporten ble sendt på høring til selskapet 11.11.2009. Uttalelse forelå 1.12.2009 signert av daglig leder og styreleder. Deretter ble rapporten 14.12.2009 sendt på høring til eierrepresentanten med kopi til rådmennene. Grunnet ønske om behandling i representantskapet ble høringsfristen utsatt. Rogaland Revisjon fikk 2.3.2010 oversendt uttalelsene fra selskapet ved styret (erstattet tidligere uttalelse), og fra representantskapet. Før representantskapets behandling hadde administrasjonen i Klepp og Time avgitt administrative uttalelser i januar. Disse har vi i samarbeid med rådmennene i Klepp og Time inntatt til slutt i dette vedlegget.

⁵² IVAR IKS har et heleid datterselskap. Dette er IVAR Næring AS. IVAR opplyser at dette selskapet ikke har noen aktivitet i dag. I note til IVAR sitt regnskap for 2008 står det: "Det utarbeides ikke konsernregnskap da datterselskapets midler og drift anses uvesentlig for selskapets regnskap." Vi ser derfor bort fra IVAR Næring AS i vår selskapskontroll. Vi ser for øvrig at styret i IVAR IKS (morselskapet) ikke sitter i styret i det heleide datterselskapet (IVAR Næring AS).

Årsregnskapet er avlagt iht. regnskapsloven og det er revidert av selskapets eksterne revisor. Ren revisjonsberetning (dvs. revisjonsberetning uten merknader eller forbehold) er avlagt for alle årene 2006-2008. Årsregnskapet skal da i det vesentligste være korrekt. Dette gjelder både for føring etter regnskapsloven samt praktisering av skatte- og avgiftsregler. Selskapet har ikke fått spesielle merknader til selve regnskapet fra revisor i form av revisjonsrapporter (nummererte brev). Dette er bekreftet både av selskapet og av revisor.⁵³ Interkommunale selskaper er også pålagt å rapportere etter KOSTRA.⁵⁴ Vi har ikke sett på IVAR sin rapportering etter KOSTRA.

Vi henviser til følgende kilder:

Lovregler for selskapet og diverse eksterne kilder

- Lov om interkommunale selskaper av 29. januar 1999
- Lov om kommunale vass- og kloakkavgifter av 31. mai 1974
- Lov om vern mot forurensninger og om avfall (forurensningsloven) av 13. mars 1981, spesielt kapittel 5 om avfall og avfallsgebyr
- Miljøverndepartementet (MD): Forskrift om begrensnig av forurensning (forurensningsforskriften) av 1. juni 2004, spesielt kapittel 16 om kommunale vann- og avløpsgebyrer
- Miljøverndepartementet (MD): Forskrift om gjenvinning og behandling av avfall (avfallsforskriften) av 1. juni 2004, spesielt kapittel 9 om deponering av avfall (erstattet deponiforskriften av 21. mars 2002)
- Kommunal- og regionaldepartementet (KRD): Nye retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester (brev av 14.01.03 til kommunene)
- [Retningslinjer](#) for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester (KRD H-2140 fra januar 2003)
- Veileder om beregning av kommunale avfallsgebyr (SFT - TA 2001/2003 fra januar 2004)
- Veileder om krav til finansiell garanti for avfallsdeponier (SFT - TA 2150/2006 - fra januar 2006)
- Veileder til deponiforskriften (SFT - TA 1951/2003 - fra mars 2003)
- Fylkemannen i Rogaland (11.02.09): Tillatelse til avslutning og etterdrift av deponiet på Sele
- Norconsult (desember 2007): Sele avfallsplass Avslutnings- og etterdriftsplan for etappe 1 og 2
- Lov om offentlige anskaffelser av 16. juli 1999
- Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD): Forskrift om offentlige anskaffelser av 7. april 2006
- Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD): Forskrift om innkjøpsregler i forsyningssektorene (forsyningsforskriften - som omfatter bl.a. *levering av vann*) av 7. april 2006
- Veileder til reglene om offentlige anskaffelser (FAD - fra november 2006)
- Lov om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd (offentleglova) av 19. mai 2006
- Justis- og politidepartementet: Forskrift til offentliglova (offentlegforskrifta) av 17. oktober 2008
- KRD sin pressemelding nr 40/2004 av 31. mars 2004 om interkommunalt samarbeid og konkurranseutsetting (vedrørende kommunal egenregi)
- Doffin (nettartikkel 29.04.05): Artikkel om kravene til egenregi

Eierstrategi/eierstyring og selskapsledelse

- KS Eierforum (2009) [Anbefaling](#) om eierskap, selskapsledelse og kontroll av kommunalt/fylkeskommunalt eide selskaper og foretak - fra januar 2009
- NKRF (2005): Veileder for gjennomføring av selskapskontroll
- KS Bedrift (2005): Etikk, samfunnsansvar og antikorrupsjonsarbeid i selskapet (prosessveileder)
- Vibeke Resch-Knudsen (Kommunerevisoren nr. 1/06): Samfunnsansvarlig forretningsdrift - kommuner som aktive eiere - om roller og ansvar i kommunalt eide selskaper

⁵³ Revisor opplyser oss at de har gitt en spesiell merknad til selskapet (revisjonsrapport nr 1/2009). Dette gjelder bankfullmakter til enkelte personer i ledelsen. Revisor sier videre at forholdet er ordnet opp av selskapet.

⁵⁴ Det vises til forskrift om rapportering fra interkommunale selskaper og kommunale foretak som driver næringsvirksomhet (2003). KOSTRA står for Kommune Stat Rapportering.

- Maya Twedt Berli (Kommunerevisoren nr. 5/09): Eierstrategier i norske kommuner
- Den norske Revisorforening (DnR forlaget 2006): Styrets arbeid og ansvar
- Telemarksforskning-Bø (2008): Eierskap - Behov og muligheter for politisk styring av selskaper og samarbeid i kommunene (rapport utarbeidet for KS)
- Bjella/Knudsen/Aarbakke (Kommuneforlaget 2001): Kommunale selskaper og foretak (kommentarutg.)
- Norsk anbefaling om eierstyring og selskapsledelse utgitt av Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES) - revidert utgave fra 4. desember 2007

Selskapet og eierkommunene

- Selskapsavtale for IVAR gjeldende fra 2003 (vedtatt av alle eierkommuner)
- Selskapets strategiplan av 12. januar 2009
- Styreinstruks for IVAR av 21. november 2008 (saker i styret S11/08 og S13/08, orienteringssak i representantskapet 5. desember 2008 men hvor instruks ble noe korrigert)
- Presentasjon av IVAR av 26. mai 2009 (utarbeidet av IVAR for presentasjon i eierkommunene)
- Årsrapporter for IVAR - årene 2006, 2007 og 2008 samt halvårsrapport 2009
- Økonomiplaner for IVAR - periodene 2007-2011, 2008-2012 og 2009-2013
- Selskapets ISO sertifisering 9001 kvalitetsstyringssystem fra 16. april 2009 (utført av Nemko)
- Selskapets ISO sertifisering 14001 miljøstyringssystem/HMS fra 16. april 2009 (utført av Nemko)
- Avfallsinfo fra IVAR (juni 2009): Sele synger på siste verset
- Arbeidsmiljøundersøkelse for IVAR av oktober 2008 (utført av Medco Bedriftshelsetjeneste)
- Retningslinjer, prosedyrer og rutiner mv på utvalgte områder (oversendt oss fra IVAR)
- Oversikt over saker i representantskapet i perioden 2006-2008 og pr medio 2009
- Oversikt over saker i styret i perioden 2006-2008 og pr medio 2009
- Oversikt over VAR-kostnader til eierkommunene for årene 2006-2008 (mottatt fra IVAR)
- Eierkommunene: Planer for selskapskontroll 2008-2011 og retningslinjer for gjennomføringen
- Stavanger kommune: Eierskapsmelding (foreløpig) - Kommunalutvalget 25.09.07 i sak 1048/07
- Stavanger kommune: Eierskapsmelding 2008 - rapport, saksutredning og vedtak - Bystyret 20.10.08 i sak 106/08
- Sandnes kommune: Eierskapsmelding (foreløpig) - Bystyret 17.10.06 i sak 95/06
- Sandnes kommune: Eierskapsmelding 2007 (2.utgave) - rapport, saksutredning og vedtak - Bystyret 11.12.07 i sak 199/07
- Sola kommune: Eierstrategi (foreløpig) - Formannskapet 14.11.06 i sak 171/06
- Sola kommune: Eierstrategi 2008 - rapport, saksutredning og vedtak - Kommunestyret 11.09.08 i sak 71/08
- Randaberg kommune: Eierskapsmelding (foreløpig) - Kommunestyret 01.03.07 i sak 2/07
- Randaberg kommune: Eierskapsmelding 2008 - rapport, saksutredning og vedtak - Kommunestyret 18.09.08 i sak 60/08
- Time kommune: Kommunalt eigarskap med eierskapspolitisk plattform - rapport, saksutredning og vedtak - Kommunestyret 19.06.07 i sak 39/07
- Time kommune: Orientering om arbeidet med kommunalt eigarskap 2008 - saksutredning og vedtak - Kommunestyret 04.11.08 i sak 68/08
- Klepp kommune: Kommunalt eigarskap med eierskapspolitisk plattform - rapport, saksutredning og vedtak - Kommunestyret 11.02.08 i sak 7/08
- Gjesdal kommune: Kommunalt eierskap med eierskapspolitisk plattform - rapport, saksutredning og vedtak - Kommunestyret 16.06.08 i sak 66/08
- Rogaland Revisjon IKS: Selskapskontroll av IVAR (rapport fra juni 2005 bestilt av Stavanger KU)

Kontroll- og revisjonskriterier

Kriteriene er krav eller forventninger som revisjonen bruker for å vurdere funnene i undersøkelsene. Kriteriene skal være begrunnet i, eller utledet av, autoritative kilder innenfor det reviderte området, f.eks. lovverk og politiske vedtak.

I dette prosjektet er følgende kriterier anvendt:

- Lov om interkommunale selskaper
- Selskapsavtalen for IVAR IKS
- Vedtak og føringer o.l. gitt av kommunene om eierstrategi for selskapet
- Lovregler på VAR-områdene
- Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester
- Veileder om beregning av kommunale avfallsgebyr
- anbefaling om eierskap, selskapsledelse og kontroll av kommunale selskaper

De fleste kriteriene finnes på internett. Selskapsavtalen ligger på IVAR sine nettsider. Anbefalingen om eierskap, selskapsledelse og kontroll av kommunale selskaper kan hentes fra KS sine nettsider. Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester kan hentes på KRD sine nettsider.

Rogaland kontrollutvalgssekretariat IS: Bestilling til revisjonen

Stavanger kommunes kontrollutvalg i sak 53/08 av 14.10.08

1. Er selskapets organisasjonsform hensiktsmessig i forhold til selskapets virksomhet, f.eks. selskapstype?
2. Har kommunen etablert en eierstrategi for selskapet, f.eks. et eget regelverk, herunder system for oppfølging og rutine for rapportering?
3. Utøver representantskapet sin myndighet i tråd med lover og regler, f.eks. IKS-loven, selskapsavtale og kommunens eget regelverk?
4. Hvordan fungerer kommunens rapportering fra valgte representanter i selskapet (representantskapet) til kommunens egne politiske og adm. organer?
5. Har styret sørget for en forsvarlig forvaltning av selskapet (eierinteressene) i tråd med lover og regler, f.eks. IKS-loven og selskapsavtalen?
6. Hvilke rutiner gjelder for vurdering og godkjenning av endringer i selskapets aktiviteter, f.eks. nye tjenesteområder eller endringer i eksisterende?
7. Hvilke rutiner gjelder for vurdering og godkjenning av større investeringer?
8. Hvilke rutiner gjelder for vurdering og godkjenning av deltagelse i andre selskaper/samarbeidspartnere?
9. Driver selskapet i tråd med kommunestyrets vedtak og intensjoner? (Driver selskapet økonomisk forsvarlig, f.eks. er det en rimelig effektiv drift? Er dette tydelig nok?)
10. Blir selskapets aktiviteter rapportert i tråd med lover og regler, f.eks. IKS-loven og aktuelle regnskapsregler (merk: vi vil her bygge på revisjonsberetningen fra selskapets revisor)?

Kommunenes eierandeler, samt andeler selskapskapital og garantier

Tabell V-1 Kommunenes andeler av selskapskapitalen - Eierandeler 2007-2011

Kommune	Eierandel %	Eierandel kr	Kommune	Eierandel %	Eierandel kr
Stavanger	43,595 %	10 822 133	Gjesdal	3,568 %	885 729
Sandnes	22,315 %	5 539 532	Randaberg	3,522 %	874 310
Sola	7,624 %	1 892 601	Rennesøy	1,292 %	320 729
Hå	5,634 %	1 398 598	Finnøy	1,033 %	256 435
Klepp	5,615 %	1 393 882	Kvitsøy	0,197 %	48 904
Time	5,605 %	1 391 399			

Selskapskapitalen er på 24.824.252 kroner. (Kilde: IVAR sine årsregnskaper)

Tabell V-2 Kommunenes andeler av kommunale garantier - Eierandeler 2007-2011					
Kommune	Eierandel %	Garanti kr	Kommune	Eierandel %	Garanti kr
Stavanger	43,595 %	405 189 436	Gjesdal	3,568 %	33 162 425
Sandnes	22,315 %	207 404 571	Randaberg	3,522 %	32 734 882
Sola	7,624 %	70 860 517	Rennesøy	1,292 %	12 008 367
Hå	5,634 %	52 364 658	Finnøy	1,033 %	9 601 117
Klepp	5,615 %	52 188 065	Kvitsøy	0,197 %	1 830 997
Time	5,605 %	52 095 121			

Kommunale garantier er på 929.440.155 kroner pr utgangen av 2008.
Det er 18 kommunale garantier med utløpsår mellom 2009-2028.
(Kilde IVAR brev av 08.01.09)

KRD sin pressemelding nr 40/2004 (vedrørende kommunal egenregi)

I pressemeldingen fra 31. mars 2004 om interkommunalt samarbeid og konkurranseutsetting sies det følgende:

”Som utgangspunkt kan ikke en kommune tildele oppdrag til andre enn kommunen selv, uten å sette det ut på anbud. Men når oppdragsgiverkommunen har avgjørende innflytelse over selskapet, og selskapets omsetning i hovedsak skjer til eierkommunene, er det gjort unntak. Dette kalles gjerne ”egenregi”. Dette unntaket er utledet av rettspraksis i EF-domstolen. Hva som nærmere ligger i de to vilkårene, er imidlertid mer uklart. Det er grunn til å regne med at grensene vil bli klarere etter hvert som det avsies flere dommer av EF-domstolen.

Kommunene kan også tildele tjenesteoppdrag til interkommunale selskaper uten konkurranse etter bestemmelser i forskrift om offentlige anskaffelser. To vilkår er sentrale: Selskapet må være tildelt en enerett til å utføre tjenesteoppdrag for kommunen, og selskapet må selv være en offentlig oppdragsgiver. Vedtaket om enerett må gjøres før kontrakten blir tildelt. Dette unntaket fra anskaffelsesreglene er nærmere regulert i forskrift om offentlige anskaffelser, og må ligge innenfor rammen av disse reglene.”

Vår kommentar: Pressemeldingen viser altså til at reglene er uklare og uavklarte. Men det må understrekes at dette gjelder ”grensetilfeller”. For nyere informasjon kan det vises til nettartikkelen ”Den besværlige egenregi-gråsonen” (Innkjøpsforum Nettartikkel 16.09.08). Det synes ikke å være noen vesentlige endringer på rettstilstanden. Vi kan også vise til FAD sin veileder til reglene om offentlige anskaffelser (punkt 3.1 om egenregi).

Informasjon om ISO sertifisering

NS-EN 9001 angir kravene til et system for kvalitetsstyring når organisasjonen trenger å bevise sin evne til å fremskaffe tjenester og produkter som tilfredsstillende krav fra kunder og krav i aktuelle lover og forskrifter, og som har som siktemål å bedre kundetilfredshet.

Et ISO 9001 sertifikat viser at bedriftens kvalitetsstyringssystem er sertifisert etter standarden for god kvalitetsstyring og er funnet å være i tråd med den. Sertifiseringen utføres av en uavhengig tredjepart, og dette viser kundene at de kan stole på at bedriften har innført nødvendige interne rutiner for å kunne møte sine forpliktelser.

NS-EN 14001 er standard for miljøstyring. Standarden inneholder nøkkelementer for effektiv miljøstyring. Den kan anvendes både i tjenesteytende sektor og produksjonsbedrifter.

Et ISO 14001 sertifikat viser at bedriftens miljøstyringssystem er blitt målt opp mot en standard for god miljøledelse og er i samsvar med den.

Sentrale føringer for selvkost ved VAR-tjenester

Kravene om selvkost for VAR-tjenester følger av forurensningsforskriftens § 16-1 for vann og avløp og forurensningslovens § 34 for renovasjon (ikke næringsavfall). Selvkostreglene gjelder i utgangspunkt for kommunene. Ved fristilling av tjenester i egne heleide kommunale selskaper, gjelder selvkostreglene også for disse selskapene. KRD har utarbeidet retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester (H-2140 fra januar 2003). Disse retningslinjer gjelder for alle kommunale betalingstjenester, men SFT har utarbeidet en egen veileder om beregning av kommunale avfallsgebyr (TA-2001/2003 fra januar 2004). Den beregning av selvkost som er gitt i veileder for beregning av kommunale avfallsgebyr, er imidlertid basert på retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester.

Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester

Det nedenstående avsnittet er skrevet med kommuner som utgangspunkt. IVAR belaster/fordeler sine kostnader på VAR-områdene til eierkommunene. Det er kommunene som skriver ut selve gebyrene og hvor IVAR sine kostnader er en del av kommunenes beregningsgrunnlag for selvkost.

Retningslinjene angir de prinsipper som skal benyttes i selvkostkalkyler innenfor alle typer av kommunale tjenester der selvkost er satt som tak. Selvkostprinsippet er prinsippet om at finansieringen (dvs. inntektene) ikke skal overstige kostnadene forbundet med produksjonen av en vare eller tjeneste. For kommunen betyr dette at gebyrinntektene ikke skal overstige kostnadene på det enkelte område hvor ordningen skal praktiseres. Selvkostprinsippet setter her en øvre grense for kommunens inntekter fra betaling av gebyr. Ved vann og avløp er utgangspunktet for lov og forskrift at brukerne av tjenestene i kommunen bør bære kostnadene forbundet med disse. For renovasjon (ikke næringsavfall) skal gebyrene gå i selvkost. Årlige over- og underskudd ved tjenestene salderes mot egne selvkostfond (ev. beregningsperioder på 3-5 år).

Utgifter på selvkostområder som kommer fra heleide kommunale selskaper

Vi har tatt inn et utdrag av et informasjonsbrev fra Norges kommunerevisorforbund, hvor det er tatt opp aktuelle problemstillinger om selvkost i forhold til organiseringen av selvkosttjenester:

”Ifølge forurensningsforskriften er det kommunen som må forholde seg til forskriftens rammer for gebyrberegningen. Departementet (KRD) slår i sitt brev fast at kommunen ikke skal kunne organisere seg bort fra disse rammene ved å velge alternative organisasjonsformer for sin tjenesteproduksjon. Departementet legger til grunn at begrepet ”kommune” i regelverket også omfatter selvstendige rettssubjekter som reelt eies av kommunen, selv om disse formelt sett er egne juridiske personer. Departementet anser derfor i ut-

gangspunktet kommunalt heleide aksjeselskaper og interkommunale selskaper til å være omfattet av gebyrregelverket og selvkostprinsippet.

Kommunalt heleide aksjeselskaper og interkommunale selskaper som utfører selvkosttjenester for kommunen uten en forutgående anbudsrunde, må således sette opp en selvkostkalkyle i henhold til retningslinjene i H-2140 over direkte kostnader og tilleggsytelser og støttefunksjoner som kan henføres til kjerneproduktet, uavhengig av hvilket regnskapsprinsipp selskapet følger. ”

Det vises til Norges Kommunerevisorforbund (2006): Kommunale betalingstjenester og selvkostprinsippet når selvkosttjenesten utføres av egne rettssubjekter. eINFO 11/06. Selv om KRD sin uttalelse er av nyere dato, må samme regel antas å ha vært gjeldende også i tidligere år.

KOMMUNENES BEREGNINGER AV KAPITALKOSTNADER VED VANN OG AVLØP

(iht. sentrale veiledere og retningslinjer om selvkost - fra 1986 og frem til i dag)

Tabell V-3 Kommunenes beregninger av kapitalkostnader ved vann og avløp

- 1986 (MD rundskriv T-9/86): Veiledende retningslinjer for beregning av avgiftsgrunnlaget for kommunale vann- og kloakkavgifter. Kapitalkostnader kunne beregnes etter to metoder. Standardmetoden (de samlede investeringer med avskrivninger etter annuitetsmetoden over 20 år) og metode basert på avdrag og forrentning av banklån (men hvor også kommunens bruk av egenkapital til investeringene burde tas med i det totale avgiftsgrunnlaget).
- 1996 (MD rundskriv T-1157): Det står at MD rundskriv T-9/86 opprettholdes ved ny VA gebyrforskrift.
- 1996 (KRD H-2095 fra desember 1996): Veiledende retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester. Det anbefales å bruke hele investeringsbeløpet og med lineære avskrivninger ut fra sjabloner over økonomisk levetid for ulike driftsmidler.
- 2000 (MD rundskriv T-1344): Kommunene kunne velge mellom tre veiledende retningslinjer; T-8/76, T-9/86 og KRD H-2095. Men hvor KRD H-2095 ble anbefalt dersom det var avvik i forhold til de to andre.
- 2001 (KRD kommunal regnskapsforskrift fra 2000): Med obligatoriske lineære avskrivninger og ulike avskrivningsperioder for forskjellige typer eiendeler. Se regnskapsforskriftens § 8. (Det kan her også nevnes KRD KOSTRA forskrift fra 2000: KOSTRA blir obligatorisk fra 2001. Med avskrivningsregler som i den kommunale regnskapsforskriften. Se KOSTRA forskriftens § 4.)
- Det ovenfor nevnte har gjennom årene tom 2002 medført **uklarheter** i hvordan kommunene burde beregne sine kapitalkostnader. Dette skyldes at det til tider var vært flere veiledende retningslinjer som kunne brukes (og også med valgmuligheter innenfor disse). De var dessuten kun veiledende (ikke rene retningslinjer). I tillegg kom den kommunale regnskapsforskriften med nye avskrivningsregler fra 2001.
- 2003 (KRD H-2140 fra januar 2003): Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester. En av **hovedgrunnene** til dagens retningslinjer var å gjøre det helt klart at det skulle beregnes kapitalkostnader på hele investeringsbeløpet. Og det skulle benyttes avskrivningsregler som i den kommunale regnskapsforskriften.
- 2003: (KRD brev til kommunene 14.01.03): Om særskilte problemstillinger (side 3 i brevet): ”Dersom nye retningslinjer vil måtte medføre en endring av kommunens praktisering av selvkostberegningene, kreves ingen ny gjennomgang av gebyrgrunnlaget for 2002 og tidligere. Det forutsettes imidlertid at de vedlagte retningslinjer benyttes fullt ut ved etterkalkylen (selvkostregnskapet) for 2003. Det bør da redegjøres for effekten av eventuelle avvik fra de prinsipper som er benyttet som grunnlag for fastsetting av gebyrer i budsjett for 2003.”

IVAR OVERSIKT OVER PRISER TIL EIERKOMMUNENE (SML MED KPI)

Nedenfor tar vi med de priser som IVAR har fakturert kommunene i årene 2004-2009 (sammenlignet med KPI), og budsjetterte priser i 2011 og 2013. Prisene fra IVAR blir kommunenes kostnader fra IVAR.

Tabell V-4 IVAR sine priser til eierkommunene (sml med KPI)**Kilde: IVAR sine økonomiplaner 2007-2011, 2008-2012 og 2009-2013**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2004-09	KPI
Vann										
Variabel pris pr m3	1,35	1,35	1,05	1,05	1,05	1,10	1,20	1,30	-18,5 %	10,3 %
Fastledd pr innbygger	138	128	121	133	149	171	161	159	23,5 %	10,3 %
Avløp										
Variabel pris pr m3	1,05	1,05	0,80	0,80	0,80	0,85	0,95	1,05	-19,0 %	10,3 %
Fastledd pr innbygger	138	114	113	118	132	159	158	158	15,4 %	10,3 %
Renovasjon										
									2007-09	KPI
Restavfall				1030	1060	1060			2,9 %	6,0 %
Våtorganisk avfall				850	900	950			11,8 %	6,0 %
Papir/papp/kartong				100	120	120			20,0 %	6,0 %

Forklaringer til tabellen

Kolonnene 2004-09 (vann og avløp) og 2007-09 (renovasjon) viser prisøkningen i disse periodene. KPI viser den prosentvise økningen i konsumprisindeksen i samme periode (fra januar til januar)

Vann og avløp: Pris fastledd er avrundet nærmeste kr (prisene fom 2008 er i hele kr). Prosentvis økning priser fastledd er for faktiske priser (ikke avrundede priser).

Renovasjon: Priser renovasjon er pr tonn (alle priser er i hele kr). For renovasjon er det mange priser; for kommunene, private (gjenvinningsstasjoner) og for næringsavfall. I tabellen ovenfor er det kun tatt med priser for de tre vanligste fraksjoner som faktureres kommunene. Prisingen på renovasjon er fra 2006, etter ønske fra eierkommunene, omarbeidet en del. Prisingen av ulike fraksjoner bestemmes av en lang rekke variabler. Dette kan være direkte kostnader, miljøhensyn, markedsforhold, offentlige krav mv. Prisene bestemmes derfor maksimalt for ett år ad gangen.

Samlet (veid) prisøkning (fast og variabelt ledd) for hhv. vann og avløp i de fem siste år (2004-2009)

Med utgangspunkt i at fast ledd er 40 % og at variabelt ledd er 60 %, får vi disse prisendringene for IVAR:

Vann samlet = -1,7 % (-18,5 % * 0,60 + 23,5 % * 0,40) Avløp samlet = -5,2 % (-19 % * 0,60 + 15,4 % * 0,40).

IVAR Oversikt over aksjer og andeler i andre selskaper

Tabell V-5 IVAR Eierandeler i tilknyttede selskaper - Kilde: IVAR sin årsrapport for 2008

Selskap	Eierandel	Eierandel (kr)	Selskapets formål
IVAR Næring AS	100 %	1.315.000	Drive forretningsvirksomhet innenfor, eller i tilknytning til fagområdene vann, avløp eller renovasjon. Selskapet skal i tillegg drive med næringsutvikling, herunder kunne eie aksjer i andre selskaper, og hva ellers som står i naturlig forbindelse med dette.
SVAR AS	50 %	162.500	Å drive, samordne og optimalisere driften av avfallsbehandling de samarbeidende regioner økonomisk og miljømessig. Selskapet kan påta seg utvikling, eierskap og drift av nye og eksisterende avfallsbehandlingsanlegg etter eierens ønske. (SVAR står for Sør Vest Avfall og Ressurs AS)
AGWA AS	29 %	-246.123	Tilby tjenester innen vannforsyning, spesielt innenfor grunnvannsektoren. Selskapet skal påta seg oppgaver innen grunnvannskartlegging, modellering, opphenting, injisering/infiltrasjon, transport, vannbehandling, infrastruktur, ressursforvaltning og relaterte aktiviteter.
Forus Energigjenvinning KS	44 %	22.245.331	Eie og drive energigjennvinningsanlegg på Nord-Jæren og all annen aktivitet som er sedvanlig i denne forbindelse.
Stølskraft AS	50 %	5.129.000	Utbygging av vannkraft og produksjon av elektrisk kraft samt hv som dermed står i forbindelse. Selskapet skal videre kunne delt i andre selskaper.
Forus Energigjenvinning 2 AS	43 %	3.440.000	Forbrenning av husholdnings- og næringsavfall for produksjon og salg av energi. Selskapets hovedformål er å sikre tilstrekkelig regional behandlingkapasitet for kommunenes restavfall fra husholdningene.

Merknad: De beløpsmessige eierandelene i tilknyttede selskaper er balanseført med andel av selskapenes egenkapital (egenkapitalmetoden). Dette følger av regnskapslovens § 5-17.

Spesielt om Forus Energigjenvinning KS

Forus Energigjenvinning KS eies av IVAR (44,5 %), Lyse Energi (44,5 %) og Westco (11 %). Selskapet ble stiftet 26.01.00. Innskutt selskapskapital er på 50.520.000 kroner hvorav IVAR sin andel er på 22.481.400 kroner. Forskjellen til det oppførte beløp på 22.245.331 kroner i tabellen ovenfor skyldes at opptjent egenkapital er negativ. Den opptjente egenkapitalen i 2008 er imidlertid sterkt forbedret fra tidligere år. Forus Energigjenvinning er en miljøbedrift som driver med energigjenvinning av avfall. Avfallstonnasjen leveres hovedsakelig fra IVAR og næringslivet i regionen. Avfallet IVAR leverer er restavfall fra husholdninger som tidligere gikk til Sele avfallsdeponi. Energien som produseres leveres til Lyse som har bygget rørrnett for distribusjon av energi (fjernvarme) og damp turbin for produksjon av elektrisk kraft. Lyse distribuerer energien til bedrifter og husholdninger i Forus-området.

Vi har nærmere omtalt selskapets eierandel i kommandittselskapet (KS'et) under beskrivelse av diverse kontrollerte forhold nedenfor (ved samarbeidsavtaler og eierskap i andre selskaper).

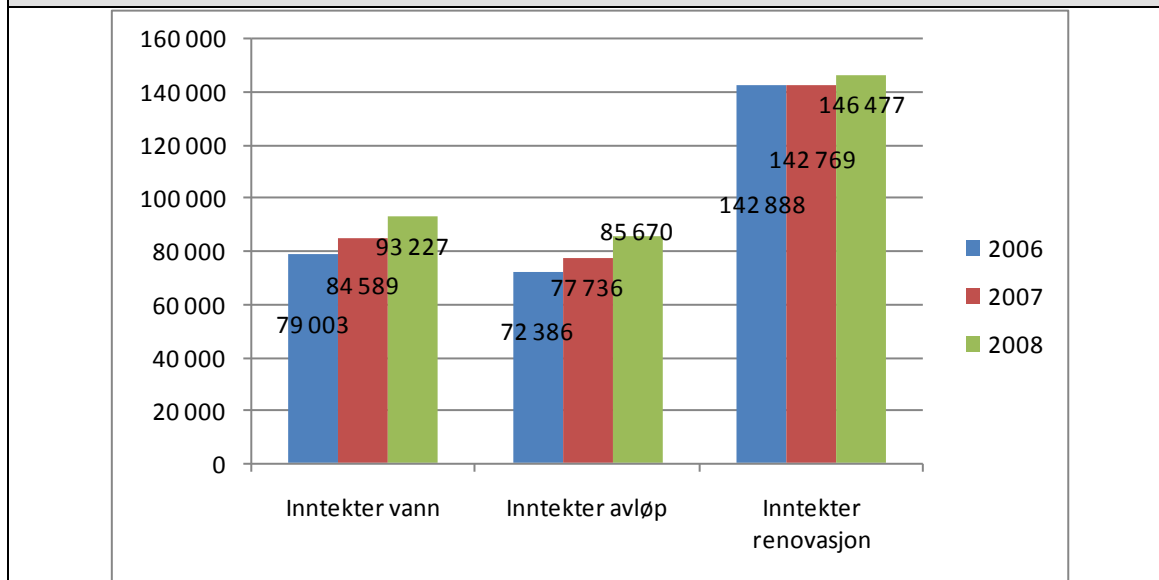
ANALYSE AV DE TRE SISTE ÅRSREGNSKAP 2006-2008

Nedenfor viser vi en grafisk oversikt over selskapets årsregnskaper for perioden 2006-2008. Det er også tatt med en enkel analyse av nøkkeltall for virksomheten.

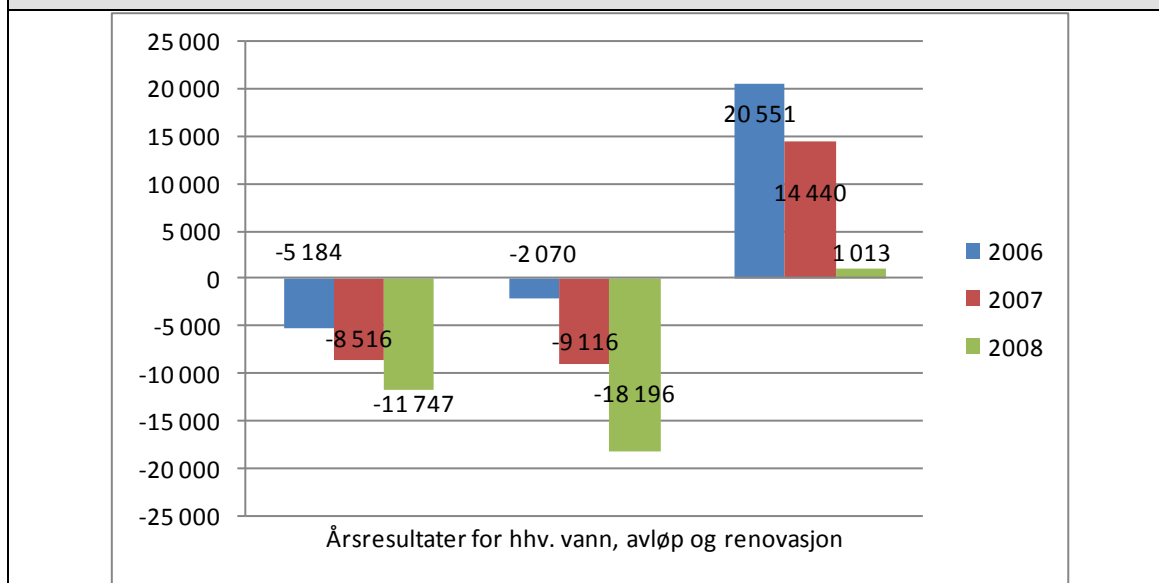
Resultatregnskaper

Vi viser nedenfor hvor mye inntekter det har vært på VAR-områdene (selvkosttjenestene) og med de årlige resultater for disse VAR-områdene. Næringsavfall er med i renovasjon, men næringsavfall utgjør kun en mindre del (ca 10 % dvs. rundt 15 millioner kroner).

Figur V-1 Oversikt over utviklingen i VAR inntekter (selvkosttjenester) for IVAR (tall i tusen kr)

Figur V-2 Oversikt over utviklingen i årsresultat pr VAR område (selvkosttjenester) for IVAR (tusen kr)

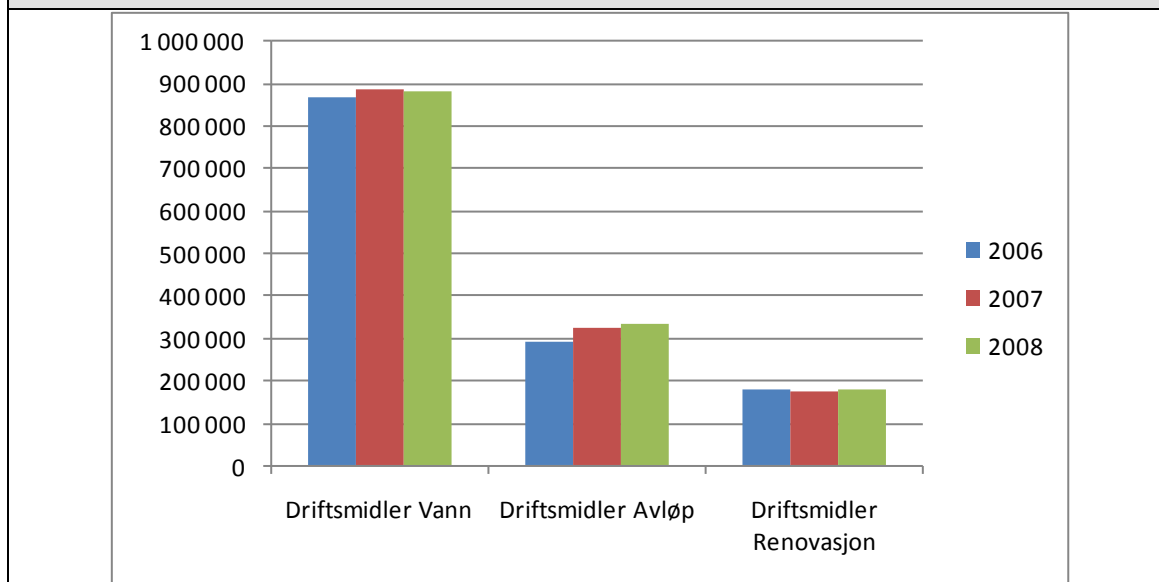

Merknader: Selskapet har i tillegg næringsinntekter som leieinntekter og utbytter fra selskaper. Overskudd fra dette er avsatt til annen egenkapital med 4 millioner kroner (samlet avsetning kun i 2008). Leieinntekter og utbytter fra selskaper er ikke med i figurene ovenfor.

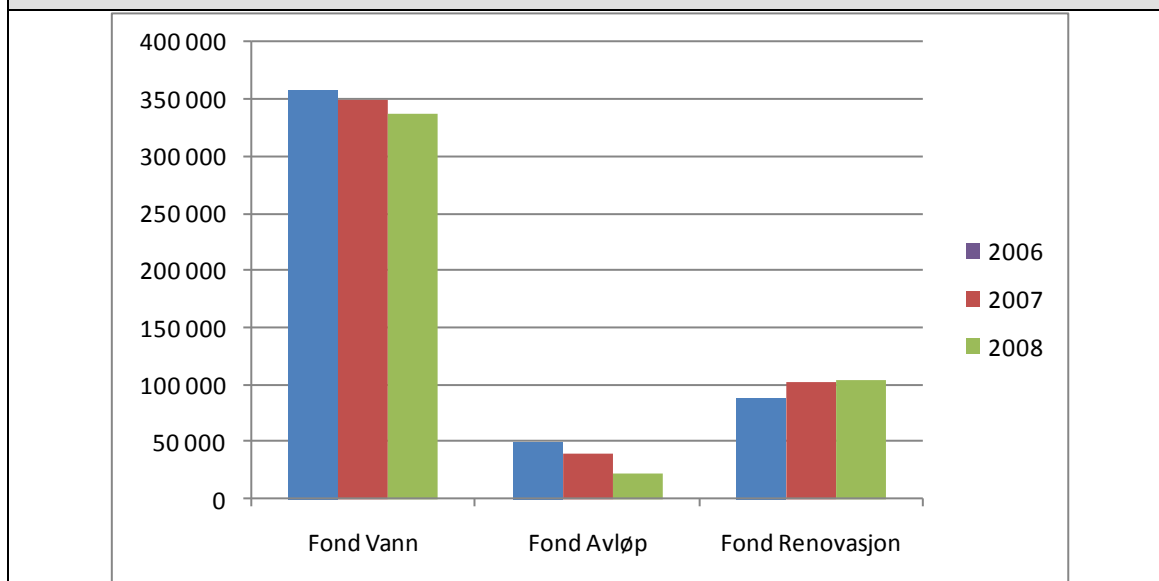
Balanseregnskaper

Vi viser nedenfor hvor mye anleggsmidler (driftsmidler) som er involvert på de enkelte VAR-områdene samt en oversikt over selvkostfondene.

Figur V-3 Oversikt over anleggsmidler (driftsmidler) for de respektive VAR-områder (tall i tusen kr)

Figur V-4 Oversikt over selvkostfond for de respektive VAR-områder (tall i tusen kr)

Kort om utviklingen og status i 2009

Sum driftinntekter har økt fra 295 millioner kroner i 2006 til 326 millioner kroner i 2008 (hvorav 245 millioner kroner er salg til eierne iht. selskapsavtalens kapittel 2). Det er underskudd for vann og avløp i hele perioden. Total er underskuddet på 55 millioner kroner. For renovasjon er situasjonen motsatt (men iht. selskapet er det meste av overskuddet her næringsavfall og dette er ikke omfattet av selvkostreglene). Totalt er overskuddet på 33 millioner kroner. Styret orienteres om økonomi minimum 4 ganger årlig. Det utarbeides også halvårsrapporter. Vi har sett på halvårsrapporten for 2009. Det er ikke noe spesielt å bemerke.

Nøkkeltall 2006-2008

Tabell V-6 Aktuelle nøkkeltall 2006-2008			
	2006	2007	2008
Nøkkeltall likviditet			
Bankinnskudd mv	33 867	50 649	10 976
Arbeidskapital	41 237	48 575	-8 828
Likviditetsgrad 1	1,6	1,8	0,9
Likviditetsgrad 2	0,5	0,9	0,1
Nøkkeltall soliditet			
Egenkapitalandel	35 %	34 %	32 %

IVAR har i tillegg en trekkrettighet/ramme på 10 millioner kroner som det kan trekkes på når behovet er tilstede (tider med anstrengt likviditet).

Våre kommentarer til nøkkeltallene

Selskapets virksomhet er i all hovedsak underlagt selvkostregler. Nøkkeltall for lønnsomhet⁵⁵ er dermed lite aktuelt å presentere. Vi tar imidlertid med nøkkeltall for likviditet og soliditet.⁵⁶ Nøkkeltallene refererer seg til situasjonen ved utgangen av det enkelte år (status ved regnskapsavslutningen). For beregninger av soliditet (egenkapitalandel) skulle dette være fullt ut tilstrekkelig. For beregning av likviditet (arbeidskapital/likvide midler), kan skiftende likvidbehov gjennom året medføre at nøkkeltallene ikke gir et fullgodt bilde av situasjonen. Vi vil imidlertid bare forholde oss til status ved regnskapsavslutningen.

Egenkapitalen i selvkostfond for vann, avløp og renovasjon er bundet opp til sine formål. Overskudd på områdene avsettes fondene. Ved underskudd salderes fondene. Fondene er dermed en del av selskapets soliditet. Vi ser at likviditeten bedret seg litt fra 2006 til 2007, mens den i 2008 ble markert dårligere. Nøkkeltallene for likviditet i 2008 er godt under anbefalte normtall (minste størrelser). Men selskapet har i tillegg litt likviditetsreserver (trekkrettigheter/rammer). Selskapet beskriver selv likviditeten som anstrengt i slutten av 2008. Soliditeten har gått noe ned i perioden - fra 35 % til 32 %. Et vanlig måletall på tilfredsstillende egenkapital er 30 % av total kapital, men dette vil variere fra bransje til bransje.⁵⁷

⁵⁵ Lønnsomhet vil normalt ses på som virksomhetens evne til å gi avkastning på den investerte kapitalen (bedriftsøkonomisk lønnsomhet).

⁵⁶ **Likviditeten** kan ses på som virksomhetens evne til å innfri løpende forpliktelser, mens soliditet kan ses på som virksomhetens evne til å tåle tap (underskudd). Arbeidskapitalen tilsvarer den beløpsmessige forskjellen mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld. Normtall: Dette tallet bør være klart positivt. Likviditetsgrad 1 forteller noe om forholdet mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld. Et vanlig normtall er 1,5. Likviditetsgrad 2 forteller noe om forholdet mellom de mest likvide midlene og kortsiktig gjeld. De mest likvide omløpsmidlene er bankinnskudd mv. Et vanlig normtall er 1/3. Egenkapitalandelen (**soliditeten**) sier noe om hvor mye egenkapital det er i bedriften i forhold til totalkapitalen. Et vanlig normtall er 30 %.

⁵⁷ Det kan vises til selskapets **egen** beskrivelse i årsrapporten for 2008 (utdrag av styrets beretning): Likviditeten i IVAR er normalt tilfredsstillende. På slutten av 2008 hadde selskapet allikevel en noe anstrengt likviditet pga at årsunderskuddet ble større enn budsjettet, i tillegg til at hele investeringsrammen var benyttet. IVAR har god soliditet med en egenkapital på 32 %.

IVAR OVERSIKT OVER FAKTURERING EIERKOMMUNENE I ÅRENE 2006-2008

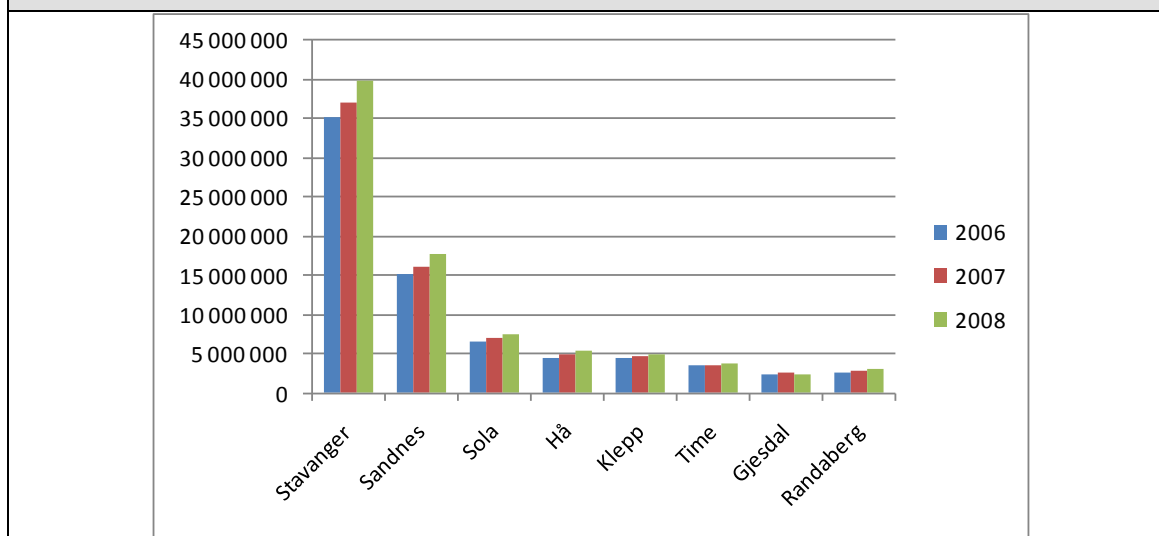
Vann

Tabell V-7 Eierkommunenes kostnader vann fra IVAR i årene 2006-2008

Kilde: Tallene er innhentet fra IVAR september/oktober 2009

	2006	2007	2008	Økn 06-08
Stavanger	35 115 646	37 125 884	39 878 460	14 %
Sandnes	15 171 530	16 074 633	17 647 201	16 %
Sola	6 431 874	6 972 621	7 538 546	17 %
Hå	4 502 440	4 810 647	5 299 498	18 %
Klepp	4 353 829	4 653 365	4 979 599	14 %
Time	3 388 050	3 582 134	3 824 799	13 %
Gjesdal	2 414 704	2 575 144	2 403 587	0 %
Randaberg	2 568 303	2 710 147	3 075 825	20 %
Rennesøy	892 161	1 114 801	1 063 265	19 %
Finnøy	663 253	766 277	822 109	24 %
Kvitsøy	155 859	170 633	186 010	19 %
Totalt	75 657 649	80 556 286	86 718 899	15 %

Grafisk kan dette settes opp slik:

Figur V-5 Eierkommunenes kostnader vann fra IVAR i årene 2006-2008

Merknad: Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy er ikke med i figuren her da målestokken er for stor (se heller tabell ovenfor hvor alle eierkommunene er med).

Kommentarer: Med unntak for Gjesdal, har alle kommunene en økning for vann. Økningen er på mellom 13 og 24 prosent. Kostnadsendringene skyldes både økte priser fra 2006 til 2008 samt endringer i mottatte vannmengder hos de enkelte kommuner. (Det samme vil gjelde for leverte avløpsmengder omtalt på neste side)

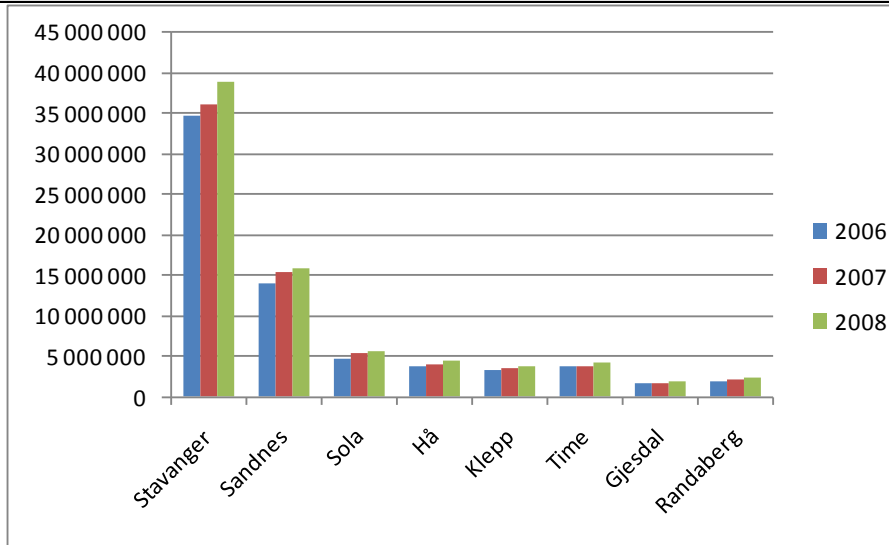
Avløp

Tabell V-8 Eierkommunenes kostnader avløp fra IVAR i årene 2006-2008
Kilde: Tallene er innhentet fra IVAR september/oktober 2009

	2006	2007	2008	Økn 06-08
Stavanger	34 733 890	36 061 041	38 976 403	12 %
Sandnes	13 972 837	15 451 158	15 822 372	13 %
Sola	4 767 635	5 300 046	5 557 934	17 %
Hå	3 750 225	3 913 170	4 392 698	17 %
Klepp	3 380 768	3 483 308	3 767 952	11 %
Time	3 650 298	3 822 489	4 111 226	13 %
Gjesdal	1 587 204	1 539 662	1 829 813	15 %
Randaberg	1 832 688	2 044 474	2 326 942	27 %
Rennesøy	220 893	73 398	128 291	-42 %
Finnøy			26 000	
Kvitsøy				
Totalt	67 896 438	71 688 746	76 939 631	13 %

Grafisk kan dette settes opp slik:

Figur V-6 Eierkommunenes kostnader avløp fra IVAR i årene 2006-2008

Merknad: Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy er ikke med i figuren her da målestokken er for stor (se heller tabell ovenfor hvor alle eierkommunene er med).

Kommentarer: Vi ser at Randaberg har en stor kostnadsøkning, mens Rennesøy har en stor kostnadsreduksjon. Randaberg sin store kostnadsøkning skyldes økt leveransene av avløpsvann til behandling hos IVAR. Økt mengde fra 2006 til 2007 var på 19 %. Fra 2007 til 2008 var økt mengde på 15 %. Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy er ikke tilknyttet IVAR sin avløpsrensing (de har egne anlegg). De kan imidlertid levere avløpsslam til IVAR. Dette vil variere fra år til år alt etter tømmefrekvensen på øyene. Særlig Rennesøy kommune har levert en del.

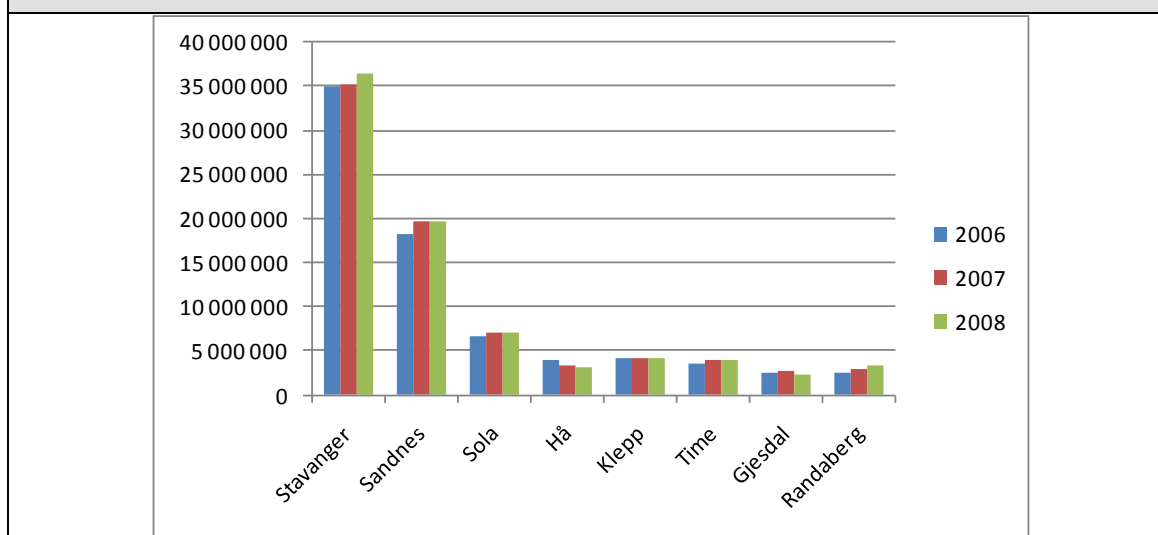
Renovasjon (her husholdningsavfall)

Tabell V-9 Eierkommunenes kostnader renovasjon fra IVAR i årene 2006-2008

Kilde: Tallene er innhentet fra IVAR september/oktober 2009

	2006	2007	2008	Økn 06-08
Stavanger	35 041 206	35 218 232	36 457 144	4 %
Sandnes	18 298 848	19 581 058	19 704 424	8 %
Sola	6 604 973	6 953 347	7 035 173	7 %
Hå	3 858 490	3 323 949	3 214 280	-17 %
Klepp	4 243 453	4 170 588	4 138 040	-2 %
Time	3 501 215	3 998 268	4 024 922	15 %
Gjesdal	2 407 110	2 627 737	2 375 011	-1 %
Randaberg	2 453 153	2 894 846	3 285 230	34 %
Rennesøy	1 018 937	1 071 265	1 149 352	13 %
Finnøy	1 290			
Kvitsøy	365 754	407 423	448 922	23 %
Totalt	77 794 429	80 246 713	81 832 498	5 %

Grafisk kan dette settes opp slik:

Figur V-7 Eierkommunenes kostnader renovasjon fra IVAR i årene 2006-2008

Merknad: Rennesøy, Finnøy og Kvitsøy er ikke med i figuren her da målestokken er for stor (se heller tabell ovenfor hvor alle eierkommunene er med).

Kommentarer: For renovasjon spriker tallene mye. Fra en stor kostnadsreduksjon i Hå til en stor kostnadsøkning i Randaberg. Også Kvitsøy øker en god del. Finnøy er ikke med i IVAR renovasjon (de er med i RYMI). IVAR bemerker at renovasjon er et veldig sammensatt tema, og det er vanskelig å gi konkrete svar på kostnadsendringer. Det vises også til at kommunene har ulike måter å samle inn de forskjellige fraksjonene på (mht. grad av kildesortering). Kommunene innførte de ulike kildesorteringstiltakene på forskjellige tider, og med forskjellige konsepter, slik at tallene her blir vanskelige å kommentere.

Høringsbrev fra Klepp og Time

Rapportutkast ble sendt på høring til representantskapsmedlemmene i IVAR IKS 14.12.2009, med kopi til rådmennene. Vi har i tillegg til uttalelsen fra representantskapet inntatt innledningsvis i rapporten, mottatt brev fra Klepp og Time.

Klepp kommune

Rådmannen i Klepp har oversendt følgende uttalelse til rapporten, datert 18.1.2010:

Rapporten er grei og oversiktlig.

Klepp kommune har følgende synspunkt:

- Eierkommunene bør utarbeide en felles eierstrategi for selskapet.

Vi er kjent med at Randaberg, Stavanger, Sandnes og Sola kommune i felleskap vil ta initiativ til at det blir laget en felles eierstrategi for selskapet for alle kommunene som ønsker det. Dette arbeidet vil bli startet opp i løpet av våren 2010.

- De kommunene som ikke har registrert sine styreverv på www.styrevervregister.no, bør prioritere å få utført denne registreringen.

Eierkommunene i IVAR bør prioritere dette.

- Selskapet må ajourføre selvkostfondene og skille renovasjonsfondet i en selvkostdel (husholdningsavfall) og en næringsdel (næringsavfall).

Klepp kommune forutsetter at IVAR IKS setter i gang dette arbeidet raskt, slik at utgiftene fra IVAR IKS som inngår i kommunenes gebyrgrunlag til innbyggerne samsvarer med KRD's forskrift om selvkost. Av rapportens punkt 5.1 fremgår ulike synspunkter fra hhv. selskapet og revisjonen om eventuell kreditering av midler til kommunene. Finansielle spørsmål om selskapets rammebetingelser og behov for forutsigbarhet anses å være forhold som bringes til avklaring gjennom arbeidet med eierstrategi for selskapet. Utgangspunktet er løsninger og rammer i samsvar med gjeldende regelverk.

- Selskapet bør tegne styreforsikring for det økonomiske ansvaret.

Klepp kommune forutsetter at selskapet foretar en vurdering i forhold til tegning av styreforsikring for det økonomiske ansvaret.

- Selskapet bør avvikle ordningen med lån til ansatte.

Selskapet bør lage et system for avvikling av ordningen. Vi legger til grunn at behovet for rekrutteringstiltak i selskapet har kan løses på andre måter.

Klepp kommune, 18.01.2010

Arne Madland
Medlem representantskapet i IVAR

Svein Tore Åtland
rådmann

Kopi: Formannskapet

Time kommune

Rådmannen i Time har oversendt følgende uttalelse til rapporten, datert 19.1.2010:

Me viser til e-mail om selskapskontroll IVAR IKS. Time kommune har disse merknadene til tilrådingane frå Rogaland Revisjon IKS:

- Eierkommunene bør utarbeide en felles eierstrategi for selskapet.

Time kommune har vedtatt eigen eigarskapspolitisk plattform og er for tida i gang med å utarbeida eigarstrategi overfor Lyse AS. Deretter vil Time utarbeida eigarstrategi overfor IVAR IKS. Dette reknar me med vil skje i samarbeid med dei andre eigarkommunane. Men Time meiner at kvar kommune bør kunna utarbeida kvar sin eigarstrategi.

- De kommunene som ikke har registrert sine styreverv på www.styrevervregister.no, bør prioritere å få utført denne registreringen.

Time har registrert styreverva sine.

- Selskapet må ajourføre selvkostfondene og skille renovasjonsfondet i en selvkostdel (husholdningsavfall) og en næringsdel (næringsavfall).

Sjølvkostfonda er på til saman 462 mill. kr. Her er det spesielt to forhold som må vurderast nærare:

1. Det store sjølvkostfondet på vatn vart vedtatt tidleg på 1990-tallet. Prisen vart auka for å setja av til dei store investeringane med ny hovudvassleidning. Denne vassleidningen er fullført og fonda står framleis. Sjølvkostfond kan ikkje brukast til finansiering i investeringsrekneskapen, men bare til å dekkja driftskostnader og avskrivning.

Dette fondet utgjør over 300 mill. kr. Korleis skal dette gjerast opp? Pengane kan i alle fall ikkje omgjerast til EK-kapital i IVAR. Time meiner at desse pengane bør delast mellom kommunane som sjølvkostfond eller som eit tilskot.

2. Renovasjonsfondet er på over 100 mill. kr Ein god del av dette skriv seg frå næringsavfall som det ikkje er krav om sjølvkostfond på. Dette er mao eit overskot som kan gå til IVAR eller eigarkommunane.

- Selskapet bør tegne styreforsikring for det økonomiske ansvaret.

Rådmannen i Time går ut frå at selskapet teiknar styreforsikring for det økonomiske ansvaret.

- Selskapet bør avvikle ordningen med lån til ansatte.

Rådmannen i Time går ut frå at selskapet lager et system for avvikling av ordninga.

Med helsing

Brit Nilsson Edland
rådmann

Rogaland Revisjon IKS

Løkkeveien 10
4008 Stavanger

Tlf 40 00 52 00
Faks 51 84 47 99

www.rogaland-revisjon.no